

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Üldkeeleteaduse osakond

Sille Midt

Ajalist algusfaasi väljendavate kaassõnade kujunemine ja kasutus

Bakalaureusetöö

Juhendaja dotsent Külli Habicht

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Teoreetilised lähtekohad	6
1.1. Grammatiseerumise määratlus	6
1.2. Kaassõna	9
2. Materjal ja meetod	12
2.1. Kasutuspõhine lähenemine.....	12
2.2. Korpuse kirjeldus, andmete süstematiseerimine	13
2.3. Laiendi kategooriaalse tähenduse märgendamise.....	15
2.4. Andmete analüüsi põhimõtted	17
3. Andmete analüüs	19
3.1. KOIDIKUL	19
3.2. LÄVEL.....	23
3.3. KÜNNISEL	28
3.4. Kaassõnade <i>koidikul, lävel</i> ja <i>künnisel</i> konteksti omavaheline võrdlus	32
3.4.1. Võrdlus tähenduskategoorias AEG.....	33
3.4.2. Võrdlus tähenduskategoorias PROTSESS	34
3.4.3. Võrdlus tähenduskategoorias TULEMUS	35
3.4.4. Muud erinevused kaassõnade <i>koidikul, lävel</i> ja <i>künnisel</i> kontekstide vahel.....	35
4. Tulemused.....	37
4.1. <i>Koidikul, lävel</i> ja <i>künnisel</i> nimisõnana, sildkonstruktsioonis ja kaassõnana	37
4.1. Kaassõnade <i>koidikul, lävel</i> ja <i>künnisel</i> kontekstiline varieeruvus.....	38
Kokkuvõtte	39
Kirjandus	42
The development and usage of adpositions denoting the primary phase of time. Summary ...	45

Sissejuhatus

Siinses bakalaureusetöös uurin sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* grammatiseerumist kaassõnadeks. Kuna eesti keeles moodustavad adpositsioonid (pool)avatud sõnaliigi, mis saab juurde uusi liikmeid, võiksid vaatluse all olevad sõnad täiendada kaassõnade rühma. Et 16.–19. sajandi tekstides sõnad *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* veel kaassõnadena ei esinenud, saab tegu olla suhteliselt noorte kaassõnadega. Seetõttu käsitleb siinne uurimus nende sõnade kasutuse sünkroonilist varieerumist. Sarnaseid kaassõnastumisprotsesse on kirjeldatud ka soome keeles, muu hulgas sõna *kynnyksellä* 'künnisel' kohta (Jaakola 1997).

Sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kaassõnastumist on märkinud Anni Jürine ja Külli Habicht artiklis „Kaassõnade tsükliline areng“ (2013: 737) ja Ann Veismann ning Mati Erelt eesti keele süntaksi tervikkäsitluse kaassõnateemalises artiklis „Kaassõna sõnaliigina“ (2017: 450). Samas pole senistes uurimustes nende sõnade grammatiseerumist süstemaatiliselt uuritud, mistõttu on siinse töö peamine eesmärk jälgida nende kujunemist kohta ja loodusnähtust väljendavatest substantiividest algusfaasi tähistavateks kaassõnadeks.

Grammatiseerumisteooria eesmärk on kirjeldada ja põhjendada grammatika tekkimise protsessi. Grammatiseerumisteooria musternäide on suhtesõnadest kaassõnade tekkimine, mis on mh leidnud tõendust ka varasemates eesti keele kaassõnade kujunemist kirjeldavates uurimustes (vt Jürine 2016; Jürine, Habicht 2013; Habicht, Penjam 2007).

Siinse uurimistöö eesmärkidest lähtuvalt on rõhuasetus grammatiseerumisteooria tähenduskesksel suunal, mida esindavad uurijad Bernd Heine ja Tania Kuteva. Tähenduskeskse lähenemise kohaselt juhib tähenduse ja sedakaudu ka morfosüntaktilist muutust eelkõige kontekst (Heine, Kuteva 2007: 34; Heine, Kuteva 2002: 2–3). Morfosüntaktiliste muutuste selgitamisel olen toetunud ka Paul J. Hopperi ja Elizabeth Closs Traugotti (2003: 39) seisukohtadele – nemad peavad grammatiseerumisel konteksti kõrval oluliseks veel reanalüüsi- ja analoogiamehhanismi.

Eelnevale toetudes olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- 1) missugused kontekstid võimaldavad sõnu *künnisel*, *lävel* ja *koidikul* tõlgendada kaassõnana?;
- 2) missugusesse grammatiseerumisfaasi Lehmanni ahelas (1985: 304) on jõudnud nende üksuste grammatiseerumine?;
- 3) kas nende üksuste kasutuskontekst kaassõnadena erineb omavahel?; missugused on võimalikud erinevused ja millest need sõltuvad?

Uurimistöö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis tutvustan grammatiseerumisteooria tähenduskeskse ja funktsionalistliku suuna seisukohti grammatiseerumise mehhanismide kohta. Teises peatükis annan ülevaate kasutatud korpusest, materjali kogumisest ja süstematiseerimisest. Uurimismetoodikas on kombineeritud kvalitatiivset ja kvantitatiivset lähenemist.

Kvalitatiivne uurimine hõlmab andmete märgendamist ning sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kirjeldamist fraasis selleks, et tuvastada nende grammatiseerumine. Kvantitatiivse uurimise aluseks on grammatiseerumist käsitlev kasutuspõhine teooria. Siinses töös lähtun põhimõtetest, et leksikaalse ainese muutumine on eelkõige seotud keelekasutusega ja et kasutussagedus on grammatiliste funktsioonide tekkel oluline tegur (Bybee 2010: 10, 48; Bybee, Beckner 2010: 849; Hopper, Traugott 2003: 126–127). Töö analüüsi aluseks olev materjal pärineb SketchEngine'i allkorpusest etTenTen (Estonian 2013), milles on esindatud ka interneti- ja ajakirjanduskeel.

Neljandas peatükis kirjeldan sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kasutust, mis kajastub nii sagedusandmetes kui ka korpusematerjalist valitud näitelauseste analüüsis. Selles peatükis alustan kirjeldust genitiivse täiendiga täistähenduslikest nimisõnadest *koidikul*, *lävel* ja *künnisel*, jätkan nende sildkonstruktsioonis kasutuse kirjeldamisega ja lõpetan kaasõnaliste kasutusjuhtudega. Samas peatükis vaatlen võrdlevalt iga uuritava sõna kasutuskontekste. Viiendas peatükis annan ülevaate tulemustest ja lõpuks üldistan saadud uurimistulemused.

1. Teoreetilised lähtekohad

Selle töö teoreetiliseks aluseks on grammatiseerumisteooria, mis kirjeldab grammatilise ainese tekkimise protsessi leksikaalsest või vähem grammatilisest ainesest. Teooriast ülevaadet andes olen lähtunud peamiselt kolmest käsitlusest, milleks on Bernd Heine ja Tania Kuteva “The Genesis of grammar. A Reconstruction” (2007), samadelt autoritelt ilmunud “World Lexicon of Grammaticalization” (2002) ja Paul J. Hopperi ning Elizabeth Closs Traugotti teos “Grammaticalization” (2003).

Grammatiseerumise mehhanismide kirjeldamisel olen lähtunud Heine ja Kuteva määratletud kahest parameetrist, mis näitavad pragmaatilise (kontekstilise) ja semantilise teguri osatähtsust grammatiseerumise algusfaasis (Heine, Kuteva 2007: 34; Heine, Kuteva 2002: 2–3). Morfosüntaktiliste muutuste selgitamisel olen võtnud aluseks Hopperi ja Traugotti seisukoha, mille järgi toimuvad nimetatud muutused reanalüüsi ja analoogia toel (Hopper, Traugott 2003: 39).

1.1. Grammatiseerumise määratlus

Grammatiseerumise olemust on määratletud mitmeti. Neist siinse töö lähtekohaks sobivaim on Hopperi ja Traugotti (2003: xv) definitsioon, mille järgi grammatiseerumine on kasutusmuutus, mille käigus leksikaalsed üksused ja konstruktsioonid leiavad kasutust kindlat tüüpi grammatilises kontekstis, milles neile omistatakse grammatiline funktsioon. Leksikaalse üksuse grammatiseerudes jätkub uute grammatiliste funktsioonide kujunemine. Definitsiooni keskme moodustavad terminid *leksikaalne* ja *grammatiline*. Leksikaalne seostub sõnavaraga, nagu täistähenduslikud sõnaliigid nimisõna, verb, adjektiiv jne. Sõnadega nimetatakse asju, tegevusi või omadusi. Grammatiliseks nimetatakse aga selliseid üksusi, mis seovad lauseliikmed loogiliseks

tervikuks ja samas sõltuvad nendetsamadest konstruktsioonidest. Grammatilised üksused on näiteks abi-, side- ja kaassõnad. (Hopper, Traugott 2003: 4)

Grammatiseerumine on üldjuhul ühesuunaline protsess, mis kulgeb leksikaalsest grammatilisema poole (Heine, Kuteva 2002: 4). Grammatilise vormi kujunemine ei saa toimuda eraldi selle kontekstilisest ümbrusest, mistõttu on kontekst grammatiliste vormide kujunemisel otsustav tegur. Grammatiseerumise käivitumist kindlat tüüpi kontekstis nimetatakse *kontekstist tulenevaks reinterpretatsiooniks*. (Heine, Kuteva 2002: 2) Heine ja Kuteva (2002: 3) järgi on grammatiseerumine eelkõige semantiline ja seega kontekstist sõltuv protsess. Kui kontekstist nähtub, et täistähenduslikku sõna on kasutatud grammatilisemate tähenduste väljendamiseks, siis on tegu potentsiaalselt grammatiseeruva üksusega (Heine, Kuteva 2002: 3).

Kontekstist tulenevat reinterpretatsiooni peetakse olemuselt *metafooriliseks*. (Heine, Kuteva 2002: 3) Metafoori all mõeldakse siinkohal sellist kasutust, mis on algselt esinenud uudes kontekstis või olukorras ja seejärel omandanud keelekasutaja tunnetusliku vastuolu tõttu ülekandelise tähenduse (Heine jt 1991: 61). Nii võib algselt konkreetsele entiteedile viidanud sõna grammatilisemas tähenduses väljendada hoopis aega või mõnda ruumiosa (Heine, Kuteva 2002: 3) Sellist ühe valdkonna kaudu teise mõtestamist nimetatakse *metafooriliseks tähendusülekandeks* (Heine, Kuteva 2007: 39).

Heine ja Kuteva (2007: 34) järgi saab grammatiseerumise algusjärku iseloomustada kahe parameetriga, milleks on *ekstensioon* ja sellega põhjuslikus seoses olev *semantiline kulumine*. Ekstensioon kirjeldab ühtlasi konteksti osatähtsust grammatiseerumise algusjärgus ning semantiline kulumine iseloomustab ekstensioonist ja metafoorsetest protsessidest tulenevaid muutusi keelestruktuuri semantilisel tasandil. (Heine, Kuteva 2007: 35–39)

Ekstensioon ehk keeleüksuse uutes kontekstides kasutamine toimub grammatiseerumise algusfaasis. Ekstensiooni tagajärjel omandab grammatiseerumise subjektiks olev keelend grammatilisema tähenduse ehk *sihttähenduse*. Muutusalaust tähendust nimetatakse *lähtetähenduseks*. (Heine, Kuteva 2007: 34) Nii on näiteks suahiili keeles *m-paka* 'piir'

olnud lähtetähendus grammatiseerunud üksusele *mpaka*, mis märgib aega tähenduses 'kuni' (Heine, Kuteva 2002: 61).

Ekstensiooni saab jagada kolme etappi: see algab leksikaalsema lähtetähendusega A ja lõpeb grammatilisema sihttähendusega B. Teises etapis kasutatakse lähtetähendust A sildkontekstis (ingl *bridging context*), mis võimaldab seda mitmeti tõlgendada ja kus sihttähendus B tuleneb kaudselt kontekstist – konstruktsiooni, mis esineb sildkontekstis, nimetan edaspidi *sildkonstruktsiooniks*. Kolmandas etapis kasutatakse sildkonstruktsiooni uues kontekstis (ingl *switch context*), kus lähtetähendus jääb tagaplaanile ja esile tõuseb vaid tähendus B. (Heine, Kuteva 2007: 37)

Teises etapis sihttähenduse esilekerkimist ja kolmandas lähtetähenduse tagaplaanile jäämist on Heine ja Kuteva (2007: 36) põhjendanud semantilise üldistumise ehk *kulumisega*. Nii nagu eespool kirjeldatud, saab semantiline üldistumine toimuda ainult sellises kontekstis, mis ei võimalda sõna selle algses tähenduses enam tõlgendada. Kehtib reegel, et mida rohkem kasutuskontekste keelendile tekib, seda enam keelendi tähendus abstraheerub, kaotades tähendust eristavaid jooni. Üldisema tähendusega sõnal on vähem kontekstipiiranguid. Kui sihttähendus ei eelda lähtetähendusega kaasnenud konteksti ja võib potentsiaalselt esineda uutes kontekstides, siis võib sellise tähendusüksuse lugeda ekstensiooni viimasesse etappi jõudnuks. (Heine, Kuteva 2007: 36)

Pärast kontekstist tulenevat lähtetähenduse ümbertõlgendamist läbib keeleüksus harilikult ka morfosüntaktiliste omaduste muutumise ja seeläbi muutuse ühest sõnaliigist teise. Kõige sagedasemad muutused on muutumatuks sõnaks kujunemine, võimetus siduda tuletusliiteid ja esinemine ainult teatud tüüpi semantilises ja süntaktilises ümbruses (Heine, Kuteva 2007: 40). Kasutuspõhise teooria kohaselt on selle protsessi aluseks *reanalüüs* (Bybee 2010: 121).

Reanalüüs on enamiku käsitluste järgi grammatiseerumise paratamatu osa (Heine, Narrog 2010: 404). Reanalüüs määrab, kuidas sõnad keelendis omavahel süntaktiliselt ja semantiliselt seostuvad. Nii võib toimuda muutus keelendi hierarhias fraasipõhja muutudes, keelendisse kuuluvate üksuste funktsioonis ja selle leksikaalses tähenduses (Hopper, Traugott 2003: 50–51). Reanalüüs on sünkroonselt jälgitav järkjärguline prot-

sess, mis avaldub grammatiliste kategooriate astmelisuses ja varieerumises (Bybee 2010: 120).

Reanalüüsijärgsed muutused saavad ilmseks pärast sellele järgnevat analoogiaprotsessi, mille kaudu hakatakse uuenenud konstruktsiooni üht osa tähendusliku sarnasuse alusel täitma ja kinnistama (Hopper, Traugott 2003: 64).

1.2. Kaassõna

Siinse jaotise eesmärk on anda ülevaade kaassõnast kui sõnaliigist ja kirjeldada kaassõnafaasi osiste semantilisi ja süntaktilisi seoseid. Samuti pööran tähelepanu kaassõnade semantilisele liigitusele ja avan kaassõnade uurimise probleematikat. Kaassõnade määratlemisel ning substantiivide ja kaassõnade eritlemise probleemide kirjeldamisel toetun Ann Veismanni ja Mati Ereli artiklile „Kaassõnafaas“ (2017).

Kaassõna- ehk adpositsioonifraasi „tuumaks on kaassõna – post- või prepositsioon, mis süntaktiliselt toimib põhjana substantiivifraasi laiendi suhtes“ (Veismann, Erelt 2017: 446). Kaassõna määrab substantiivifraasi paiknemise ja reksiooni – näiteks võib kaassõna laiendav nimisõnafaas olla nii omastavas kui ka osastavas käändes ja vastavalt kaassõna tüübile paikneda kas selle ees või taga. Suurem osa eesti keele kaassõnadest asetseb neid laiendava substantiivifraasi taga, misjuhul nimetatakse selliseid kaassõnu *postpositsioonideks* ehk tagasõnadeks. (Veismann, Erelt 2017: 446, 448) Samas on kaassõna fraasis laiendiga seotud, on sisult abstraktsem ja sarnaneb funktsioonilt pigem käändetunnusega. Kaassõna ühes selle tähendust täpsustava ja süntaktiliselt laiendava nimisõnafaasiga võib kanda sama tähendust nagu käändevormis nimisõna. (Veismann, Erelt 2017: 446)

Kuigi kaassõnad sarnanevad tähenduselt ja funktsioonilt pigem käändetunnustega, kannavad need üldistunud, abstraheerunud vormis ka leksikoniüksustele omaselt konkreetsemat ja täpsemat tähendust (Veismann, Erelt 2017: 446). Nii võib kaassõna *peal* väljendada mõnes kontekstis täpselt sama tähendust nagu alalütlev kääne, kuid ei ole sellega asendatav kõikides alalütlevat käänat eeldavates kontekstides. Sageli saabki kaassõna konkreetne tähendus avalduda vaid koos kindla noomeniga konkreetsetes kontekstis. Oma

olemuselt on aga kaassõnad polüseemilised, sest üks kaassõna võib erinevates kontekstides väljendada erisuguseid tähendusi. (EKG 1995: 34)

Et kaassõnad väljendavad abstraktset suhet kahe entiteedi vahel, nimetatakse neid ka *suhteväljendajateks*. Siin tuleb eristada termineid *suhteväljendaja* ja *suhtenimisõna*, millest esimene on laiemas mõistesisuga, hõlmates ka näiteks diskursusepartikleid. (Karlsson 1998: 220) Üldjuhul nõuavad kõik suhtenimisõnad enda ette omastavat täiendit. Kaassõna ja suhtenimisõna eristab see, et suhtenimisõna ei väljenda nii abstraktset suhet nagu kaassõna. (Lehmann 1985: 304) Fraasi, mis koosneb omastavast täiendist ja suhte(nimi)sõnast, nimetatakse omandussuhteliseks ehk *possessiivseks konstruktsiooniks* (Veismann, Erelt 2017: 448; EKG 1995: 38).

Suhtenimisõnad on tavaliselt kehaosale (nt *käsi*), sugulussuhtele (nt *õde*), ruumisuhtele (nt *üleval*) või isikutunnusele, nagu nimi, viitavad nimisõnad (Lehmann 2000: 29). Kui nimisõna ei väljenda suhet, siis tavaliselt markeeritakse see nimisõnafraasis suhet väljendava nimisõnaga, mis on tavaliselt genitiivis (Lehmann 2000: 15) Suhtenimisõnadest, tüüpiliselt kehaosanimetustest ja maamärkidest, suhet väljendava grammatilise üksuse kujunemist on peetud grammatiseerumises tavaliseks kujunemisteks (Heine, Kuteva 2007: 62–63). Ka valdava osa eesti keele kaassõnade tekkimist on põhjendatud grammatiseerumisega. Sel moel on eesti keeles kujunenud ka näiteks kaassõnad *haaval* sõnast *haav*, *otsas* ja *otsast* sõnast *ots*. (Veismann, Erelt 2017: 448–449) Suhtenimisõna grammatiseerumine kaassõnaks on üldjuhul ühesuunaline ja hõlmab vaheetappi, mis on fikseeritud allolevas grammatiseerumisahelas nimetuse all *sekundaarne adpositsioon*:

suhtenimisõna > sekundaane adpositsioon > primaarne adpositsioon > aglutinatiivne afiks > fusiivne afiks (Lehmann 1985: 304)

Ahela järgi jääb täistähendusliku nimisõna ja kaassõna (primaarse adpositsiooni) vahele veel üks mõlema sõnaliigi piirimaile kuuluv etapp. Ahel algab lähtesubstantiivi grammatilises ümbruses kasutamisega koos omastavas käändes nimisõnaga. Sellele järgnevas etapis toimub kontekstiline laienemine, mille käigus võib keelekasutaja seostada suhtenimisõna uue referendiga (nt *isik > elutu objekt*). (Habicht, Penjam 2006: 53)

Kui üksus on jõudnud teise etappi, siis on tavaliselt veel säilinud sõna vorm ja lähtesubstantiivi tähendus. Kuigi lähtetähendus on selles etapis üldjuhul veel läbipaistev, siis tõuseb semantilise kulumise tulemusel eriti esile vaid üks tähenduse iseloomulikest tunnustest – tüüpiliselt ruumisuhete mõiste (Heine, Kuteva 2007: 62). Sekundaarsed adpositsioonid väljendavad pigem leksikaalset kui grammatilist suhet, nii nagu inglise keeles *of* ja *by* (Hopper, Traugott 2003: 110). Primaarne adpositsioon seevastu on arenenud täieõiguslikuks kaassõnaks, väljendades üksnes grammatilist suhet ja olles ka foneetiliselt kulunud (Lehmann 1985: 304)

2. Materjal ja meetod

Oma uurimistöös olen põiminud kvantitatiivse uurimismeetodi kvalitatiivsega selleks, et saada ülevaate, kui võrd levinud on sõnade *lävel*, *künnisel* ja *koidikul* kasutamine grammatilises konstruktsioonis võrdluses leksikaalse kasutusega ja välja selgitada, missugustes kontekstides on need sõnad enim kasutusel. Sõna esinemine kindlat tüüpi kontekstis on aluseks analoogiamalli tekkimisele, mille baasil laieneb sõna kasutusala kinnistunud kontekstist semantiliselt sarnastesse kontekstidesse (Bybee 2010: 63). Siinses uurimistöös on kvantitatiivse uurimismeetodi kasutamise taustal kasutuspõhine lähenemine. (Bybee Beckner 2010; Bybee 2010)

2.1. Kasutuspõhine lähenemine

Kasutuspõhise lähenemise keskne idee seisneb selles, et keelekasutus mõjutab keele struktuuri. Seda teooriat raamistab kognitiivne lingvistika, mistõttu on kasutuspõhise teooria eesmärgipüstitus suunatud mentaalse esituse paremale mõistmisele. (Bybee, Beckner 2010: 827) Kasutuspõhises teoorias lähtutakse sellest, et keelevõimet ei juhi mitte ainult keelespetsiifiline piirkond ajus, vaid vaikimisi kehtib eeldus, et keelevõimet juhivad ka teised kognitiivsusega seotud ajupiirkonnad (Bybee, Beckner 2010: 829). Kognitiivse esituse mõistmiseks uuritakse keele kasutusmustreid, vaadatakse sagedusandmeid, sünkroonilises uurimuses võetakse arvesse varieerumist ja diakroonilises muutumist (Bybee, Beckner 2010: 827). Kasutuspõhises teoorias ei välistata ühtegi tüüpi andmeid, sest esmane ei ole kitsalt keelepädevuse uurimine, vaid kõik keele kasutusega seonduv. Selleks tuginetakse erinevatele allikatele, mh korpustele. (Bybee 2010: 10)

Kasutuspõhise lähenemise uurimisvaldkonda kuulub ka grammatiseerumine ehk grammatika kujunemine, sest see protsess saab käivituda ainult keelekasutuses (Bybee,

Beckner 2010: 848). Väidet on põhjendatud sellega, et grammatilistel üksustel on üldisem ja abstraktsem tähendus ning süntaktiliselt ja semantilisel väiksemad piirangud, mistõttu nende kasutussagedus on suurem kui leksikaalsetel või vähem grammatilistel üksustel (Bybee 2003: 602). Funktsionalistide arvates on kasutussagedus grammatilistele funktsioonide kujunemise üks olulisemaid mõjutegureid (Bybee, Beckner 2010: 848–849; Hopper, Traugott 2003: 126–127).

Sageduse uurimisel on oluline eristada kahte sagedustüüpi: tüübisagedust (ingl *type frequency*) ja sõnesagedust (ingl *token frequency*). Tüübisageduse puhul uuritakse võrdlevalt kindla sõnaliigi sagedust mõnedes selle paradigmasse kuuluvates kategooria variantides, nagu inglise keeles lihtminevikus *ed*-lõpulise verbi kasutussagedust võrdluses tüvevokaalimuutusele alluvate verbide kasutussagedusega. Tavalisem on aga sageduse uurimine, mille puhul uuritakse kindla sõnavormi esinemist tekstides, muutusi vormi sageduses või diakrooniliselt ka konstruktsioonides. (Hopper, Traugott 2003: 127)

Kasutuspõhises teoorias kogutakse sagedusandmeid nii sünkroonilistes kui ka diakroonilistes uurimustes ja sagedusele viidatakse tavaliselt protsentides, mitte absoluutarvudes. Sünkroonilise meetodiga korpusuuringuid tehakse grammatiseerumise kohta üldjuhul siis, kui on alust arvata, et keelend on oma leksikaalsest tähendusest liikumas grammatilisema poole. (Hopper, Traugott 2003: 128) Sünkroonilise varieeruvuse ja erinevate sageduste kindlaksmääramine üksi siiski grammatiseerumist ei tõesta. Selleks tuleb tulemusi võrrelda teiste uurimustega, mis näitavad, milline on vaatlusaluse üksuse tüüpiline grammatiseerumistee. (Hopper, Traugott 2003: 128)

2.2. Korpuse kirjeldus, andmete süstematiseerimine

Materjali kogumisel olen kasutanud leksikograafilist tarkvara SktechEngine, mida kasutatakse nii korpuste platvormi kui ka tekstianalüüsi vahendina. Siinses uurimistöös olen kasutanud selle allkorpust etTenTen (Estonian Web 2013), mis koosneb 260 miljonist sõnast. Selle korpuse materjal pärineb veebist ning esindatud on seitse tekstitüüpi: valitsuse ja riigikogu materjalid, foorumid-kommentaariumid, religioossed tekstid, blogid, ajakirjandus, teatmekirjandus ja tundmatust allikast pärinevad veebitekstid (Keeleveeb

2010). Andmete esitusviisina olen kasutanud konkordantside loomise funktsiooni, mis võimaldab näha soovitud sõnavorme kontekstis.

Konkordantside funktsiooni lihtotsingus tegin kolm päringut sõnadega *koidik*, *künnis* ja *lävi*, misjärel esitati mulle päringuvastusena andmete allikas, sõnavorm ja mõlemal pool sõnavormi olev kontekst. Tulemuseks sain vastavalt 489, 1243 ja 1819 kasutusjuhtu, mille laadisin alla CSV-formaadis samal kujul nagu originaaltekstis. Järgmise etapina lisasin kõikidele tulpadele filtrid ja sõelusin välja kõige suurema esinemusega sõnavormid: *koidikul* (232), *künnisel* (361) ja *lävel* (698). Kõik nimetatud sõnavormid, mida laiendab genitiivne substantiivifraas ehk mis vastavad potentsiaalselt kaassõnafraasi tingimustele, koondasin seejärel ülejäänud andmetest eraldi tabelisse (vt tabel 1).

Tabeli esimeses veerus on vaatlusalused sõnavormid *koidikul*, *lävel* ja *künnisel*. Teine veerg näitab absoluutarvudes, kui palju on päringuvastete hulgas kaassõnafraasi tunnustele vastavaid fraase.

Tabel 1. Kõik kaassõnafraasi tingimustele vastavad sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kasutusjuhud

Sõna	Substantiivifraas omastavas käändes + <i>koidikul</i> , <i>künnisel</i> , <i>lävel</i>
	Absoluutväärtus
<i>koidikul</i>	114
<i>lävel</i>	586
<i>künnisel</i>	352

Kõik kaassõnafraasi tingimustele vastavad kasutusjuhud koos kontekstiga koondasin Exceli tabelisse. Seejärel eraldasid neid sõnu laiendavate substantiivifraaside põhjad. (vt joonis 1).

KONTEKST	täiend / laiend	künnisel	KONTE
bestpress.31.sünnipäeva	SÜNNIPÄEVA	künnisel	jõudis ameeriklanna
err.ee pigem monarhiat kui demokraatiat. </s><s> Kuid kõigis oma tänastes kriisides olemegi ju muutuva maailmakorralduse	MAAILMAKORRALDUSE	künnisel	, sealhulgas räägime
saared.ee Euroopa 4. arengupäevade	ARENGUPÄEVADE	künnisel	avaldatud Eurobaron
postimee.inimesed on lahkunud siit helgema elu lootuses enda arvates parematele jahimaadele, tasuta riigikogu valimiste	VALIMISTE	künnisel	pärida, mil määral pe
entsyklop. Olles juba 90. eluaastate	ELUAASTATE	künnisel	, külastas Tallinna Sp
poogen.ei Niisiis, seistes uue aastatuhande	AASTATUHANDE	künnisel	, piiludes üles läikiva
eestikirik. Fotod : Tiiu Pikkur Eesti Vabariigi 90. aastapäeva	AASTAPÄEVA	künnisel	esitleti Eesti Panga Is
balanss.ei sajalendil esimest korda suuremat poleemikat septembris 2002, kui president Putin võttis Läti parlamendivalimiste	PARLAMENDIVALIMISTE	künnisel	(need toimuvad okt
delfi.ee Ja keskea	KESKEA	künnisel	noore tüdrukuga, ke
ekspress. koti miski peale dÄ%iiipide liisimise ! (paneks tundeid ka : äœœ Oleme vist kõik ülemaailmse majanduskriisi viienda aast	AASTA	künnisel	pisut rabeledaks muut
maaleht.e Imestas in lihtsalt, et sõidate 80. eluaasta	ELUAASTA	künnisel	ise autoga. </s><s> A
kaitseliit. Eesti taasiseseisvumise päeva	PÄEVA	künnisel	, 19. augustil, toimus

Joonis 1. Kaassõnafaasi tingimustele vastava sõna künnisel kasutusjuhud koos viite, konteksti ja kontekstist eraldatud genitiivse laiendiga

Pärast substantiivifraaside põhja tähenduskategooria märgendamist koondasin kõik fraasipõhjad poolautomaatselt *PivotTabel*'isse, et oleks näha ainult substantiivifraasi põhi ja selle potentsiaalse kaassõnaga koosinemiste arv.

2.3. Laiendi kategooriaalse tähenduse märgendamine

Tähenduskategooria on semantilise tasandi määratlus, mis võimaldab ühendada sarnaste omadustega sõnad ühe tähendusliku nimetaja alla (EKK 2007). Üldistus laiendipõhja tähenduse kohta on oluline selleks, et näidata kaassõnaga seonduvate substantiivifraaside tähenduslikku varieeruvust ja selle kaudu kaassõna kasutuse kontekstilist laienemist. Lisaks sobib selline tähendustasandil rühmitamine eesmärgiga välja selgitada, mis laadi kontekstis on sõnadel *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* tendents enim esineda. Märgendamisel toetusin peamiselt Kasiku (2015) sõnamoodustuse ja Margit Langemetsa (2010) nimi-sõna süstemaatilise polüseemia käsitlusele.

Kokku on märgendatud 11 tähenduskategooriat, mis on esindatud tabelis 2. Kõik tähenduskategooriad märgitakse kapiteelkirjas, sest need ei väljenda ühegi konkreetse sõna tähendust, vaid selle abstraktsiooni.

Tabel 2. Tähenuskategoriad ja nende määramise lähtekohad

Tähenuskategooria	Kategooriasse liigitamise lähtekohad ja näitesõnad
1. AEG	Sõnad, mis on seotud aja või perioodi väljendamisega, nagu <i>periood, aasta, keskiga, lapsepõlv</i> .
2. KOHT	Konkreetsed kohta (<i>tuba</i>) ja ka ülekandelist paika või ruumi väljendavad sõnad (<i>surmatsoon</i>).
3. PROTSESS	Deverbaalsed kompleksõnad on kategoriseeritud moodustus- tähenduse järgi. Nt <i>mine-</i> , <i>ng-</i> , <i>k-</i> , <i>e-</i> , <i>us-</i> tuletised (vt tabel 3).
4. TULEMUS	
5. SEISUND	Sõnad, mis väljendavad teatud ajahetkel mingite tingimuste tõttu tekkinud olekut, nt <i>kriis, pankrot, nälg</i> .
6. SÜNDMUS	Enamasti vaid nimetus <i>sündmus</i> ise, aga nt ka <i>konkurss</i> või <i>kongress</i> .
7. RÜHM	Sõnad, mis viitavad (inim)grupile, nt <i>inimkond</i> .
8. VAHEND	Sõnad, mis väljendavad objekti, millega midagi tehakse või mida millekski kasutatakse, nt <i>euro</i> .
9. OLEK	Abstraktseid, raskesti piiritletavaid mõisteid tähistavad sõnad, nt <i>eksistents</i> .
10. VALDKOND	Selle kategooria sõnad põhinevad Kasiku (2015: 259) liigitusel (vt tabel 3). Lisaks on siin laensõna <i>neurokirurgia</i> .
11. MÄÄR	Millegi kogust, hulka või piirmäära väljendavad sõnad, nt <i>tase, number</i> .

PROTSESSI, TULEMUSE ja VALDKONNA tähenduskategorias substantiivifraaside põhjad märgendasin põhiliselt Reet Kasiku (2015: 187–188) sõnamoodustuse käsitluse abil. PROTSESSI kategooria tähenduses teonimetused viitavad üldjuhul tuletusaluse mõistema- hu spetsiifilisele osale, nagu tegevuse kestvusele või selle tulemusele, mistõttu on selles kategoorias kõik *mine*-liitelised nimisõnad, aga ka näiteks *k-* või *us-*tuletisi. Kuna teo- ja tulemusnimetuste tuletised on kohati sarnased, siis olen teinud tabeli, kõrvutades neid

omavahel (vt tabel 3). Teises veerus esitatud tähenduskategooriad ja kolmanda veeru näitesõnad on omavahel järjestuslikus vastavuses.

Tabel 3. Tuletiste tähenduskategooriad

TULETUSLIIDE	TÄHENDUSKATEGOORIA	NÄIDE
<i>-mine</i>	PROTSESS	jõustumine, leidmine
<i>-e</i>	TULEMUS	kokkulepe, läbimurre
<i>-ng</i>		häving, loojang
<i>-k</i>	TULEMUS, PROTSESS	valik, üleminek
<i>-us / -ndus</i>	TULEMUS, PROTSESS/ VALDKOND	avastus, langus / majandus, lennuasjandus

2.4. Andmete analüüsi põhimõtted

Analüüsi eesmärk on näitelausete varal kirjeldada, missugused kasutusjuhud on võinud motiveerida kaassõnalist kasutust. Uurimisel võetakse seisukoht, et tähendus muutub selle ümbertõlgendamisel uudes kontekstis, mistõttu olen kõik kasutusjuhud esitanud lausetena. Töös esitatud näitelaused on valitud põhimõttel, et oleks esindatud nimisõnaliste ja kaassõnaliste kasutusjuhtude võimalikult lai tähendusspekter ja avalduks iga sõna tähenduslik ja funktsionaalne arengutee leksikaalsest grammatilisema poole. Selleks olen alustanud täistähenduslikest nimisõnavormidest *koidikul*, *lävel* ja *künnisel*, mida täiendab omastavas käändes substantiiv, jätkates kirjeldustega samade sõnade sildkonstruktsioonide kohta ja lõpetades nende kaassõna funktsioonis tõlgendatavate kasutustega. Muud käändevormid peale adessiivi siinses analüüsis ei kajastu.

Vaatlusaluste sõnade kasutuses ilmnevate etappide määramisel on aluseks märgendusandmed ja konteksti analüüs. Põhjendamaks sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kuulumist mõnda arenguetappi, keskendun analüüsis sellele, missugune on olnud lause tähenduse mõju nende sõnade erinevate tähenduste avaldumisele.

Lisaks esitan iga sõnaartikli alguses sagedusandmed selle kohta, kui palju on sõnad *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* esinenud nimisõna funktsioonis, sildkonstruktsioonina ja kaassõnana. Nende arenguetappide arvandmed põhinevad tabeli 1 teisel tulbal, mis näi-

tab kõikide potentsiaalsete kaassõnade koguhulka. Kaassõna funktsioonis sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* osahulga võrdlus kasutusjuhtudega, kus need täidavad muud funktsiooni, annab teavet selle kohta, kas tavalisem on sõna kasutus nimisõnana, sildkonstruktsioonis või kaassõnana.

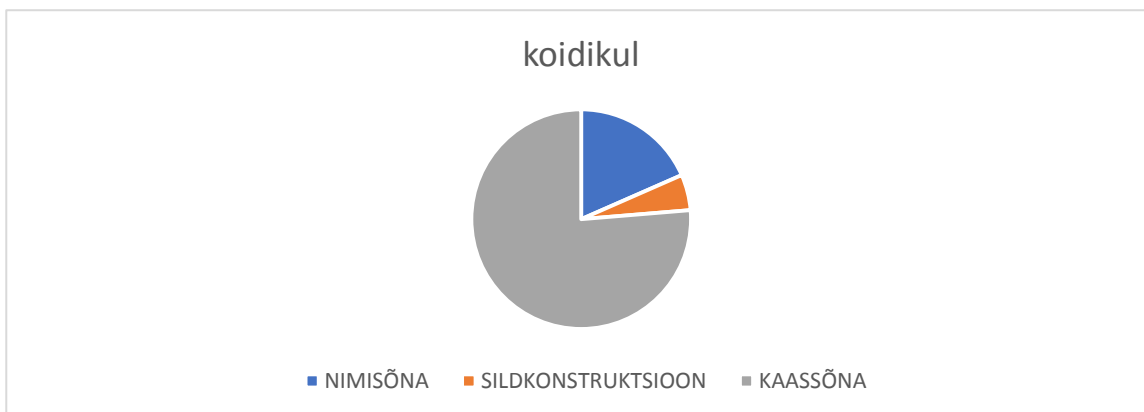
Et saada ülevaadet kaassõna funktsioonis sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* üldistest kasutustendentsidest ja kasutuskontekstide varieeruvusest sagedusandmete kaudu, olen kontekstina, st sõna täiendava/laiendava substantiivifraasina arvestanud vaid nimisõna-fraasi põhja. Iga fraasipõhja olen märgendanud tähenduskategooria alusel, mis võimaldab kategoriseerida vaatlusaluse kasutusjuhu kas nimisõnaks, sildkonstruktsiooniks või kaassõnaks – seda jaotust toetab arutlus näitelauseste üle. Kaassõna funktsioonis sõnu laiendavate substantiivide tähenduskategooriad olen koondanud tabelitesse nii absoluut-arvuliselt kui ka protsentuaalselt. Need arvud on saadud suhtes kaassõnade kasutuskordadega, mis on märgitud tabeli vasakult esimesse tulpa. Tabeli andmed on lisaks võrdlusaluseks kaassõna funktsioonis *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* omavaheliste erinevuste analüüsile.

3. Andmete analüüs

3.1. KOIDIKUL

EKSSi (2009) järgi on sõnal *koidik* üks konkreetne ja üks ülekandeline tähendus. Esimene neist tähistab varahommikust (hämarat) aega enne päikesetõusu ja teine ülekandelises tähenduses millegi algaega, varast perioodi. Siinse analüüsi tarbeks kogutud omastavas käändes täiendi või laiendiga adessiivivormis sõnad esinesid mõlemas tähenduses.

Suhestatuna sõna *koidikul* kõikide kasutusjuhtudega, kus sõnal on täiend või laiend omastavas käändes nimisõnafraasi kujul (vt tabel 1), esines sõna *koidikul* kaassõna funktsioonis 76% sagedusega. Nimisõna funktsioonis ja ühtlasi varahommikuse aja tähistajana oli sõna kasutussagedus 18%. Kaheti tõlgendatava tähenduse ehk sildkonstruktsiooni kasutussagedus oli 5%. (vt joonis 2)

Joonis 2. Sõna *koidikul* nimisõna, sildkonstruktsiooni ja kaassõna funktsioonis suhestatuna kõikide kaassõnafraasi tingimustele vastavate kasutusjuhtudega

Järgnevates näidetes 1–3 on tegu suhtenimisõnadega. Esimeses näites laiendab sõna *koidik* kuupäev *15. märts*, järgnevas päevanimetus *reede* ja viimases päeva esimese poole nimetus *hommik*. Lausetes kirjeldatud sündmused on toimunud niisiis kindla päeva varahommikusel ajal ehk koidikul.

- (1) *15. märtsi koidikul* viis operatiivgrupp läbi teise tšekistlik-sõjaväelise operatsiooni. (lounaleht.ee)
- (2) USA ja Iraagi väed ründasid *reede koidikul* mässajate tugipunkti Samarrat, hõivasid linnavalitsuse hoone ja politseijaoskonnad ning tapsid 94 inimest. (vnl.ee)
- (3) Peale söögi valmikstegemist läinud ema välja - oma põllule vilja koristama - ja *hommiku koidikul* jälle mõisa põldudele. (folklore.ee)

Mõnevõrra sarnased on näited 4–7, mis nimetavad erinevate tähtpäevade koidikuid. Tähtpäevad teeb teistest päevadest erilisemaks asjaolu, et nendega märgitakse mõnda olulist sündmust. Seega kui sõna *koidikul* laiend on ühtaegu päeva ja sündmust tähistav sõna, siis on *koidikul* tähendus tõlgendatav päeva algushetkele lisaks ka sündmuse algusena. Siinse analüüsi tarbeks kogutud andmestikus on nii riiklikult olulistele, ristiusus sümboolsetele kui ka üldisemalt pidu- või rõõmupäevadele viitavaid täiendeid.

Riiklikult tähistatavale sündmusele ja rahvuspühale – *Vabariigi aastapäevale* – on viidatud näites 4. Sellele järgnevas näitelauseis on aga kasutatud üldisemat määratlust *pidupäev*, mis tähistab konkreetsele sündmusele viitamata kas lihtsalt pidulikku või rõõmsat päeva. Abstraktsema mõistesisisuga täiendid on kasutusel näidetes 6 ja 7, mis kuuluvad religiooni valdkonda. Nii on näites 6 viidatud Kristuse ülestõusmisega alanud sümboolsele päevale – *kaheksandale loomispäevale* – ja näites 7 maailma lõppemise päevale ehk *viimselepäevale*.

- (4) Kanal 2 Võsa reporter käis meiega koos *Vabariigi Aastapäeva koidikul* õigete isamaalastena Toompeal lipu heiskamas. (krishtafovits.ee)
- (5) Kahe tunni eest, *tänase pidupäeva koidikul* võisime oma silmaga kinnitust saada tõele, et tõepoolest „Eestimaa algab Narvast!“ (valitsus.ee)
- (6) Me oleme jätkuvalt samas paadis apostlitega, kes olid äsja kogenud nelipüha imet ning tundsid, et nad elavad *kaheksanda loomispäeva koidikul*. (eestikirik.ee)
- (7) Moraalselt määrdunud vastase vastu läheb *viimsepäeva koidikul* liikvele ükskõik milline Hollywoodi ekraanisangar. (epl.ee)

Seega, kuna näitelauseis vaadeldud laiendid võimaldasid kasutatud fraase tõlgendada nii kaassõnafrasina, mis tähistab tähtpäeva või pidupäeva varajast algusaega, kui ka

tavalise nimisõnafaasina, kus *koidik* viitab varajasele ajale hommikul, siis oli sõna *koidikul* kasutatud sildkontekstis. Eelneva põhjal võib eeldada, et kui sõna *koidikul* esineb fraasis koos muu kui päevanimetusega, ei ole see enam tõlgendatav varahommikuse loodusnähtusena.

Sõna *koidikul* kaassõna funktsioonis

Märgendamisandmete alusel on kaassõna funktsioonis sõnal *koidikul* ühtekokku 10 erinevasse tähenduskategooriasse kuuluvat laiendit. Kõige sagedasema kasutusega on laiendid tähenduskategoorias AEG (38%), PROTSESS (16%), SEISUND (16%) ja RÜHM (13%). Samas mõjutasid AJA kategooria kasutuste osakaalu 12% ulatuses õpiku peatüki pealkirjas „Euroopa uue aja koidikul“ ja raamatu pealkirjas „Kuningamäng ärkamisaja koidikul“ nimisõnafaaside *uue aja koidikul* ja *ärkamisaja koidikul* esinemine andmetes. Tabelis 4 on tähenduskategooriate kaudu esindatud kõik kaassõna funktsioonis (KS) sõna *koidikul* laiendid.

Tabel 4. Kaassõna (KS) *koidikul* enim esinenud laiendite tähenduskategooriad

KS	AEG	PROTSESS	SEISUND	RÜHM	TULEMUS
87	33	14	14	11	6
100%	38%	16%	16%	13%	7%

Järgnevad näitelauseid 8–13 ilmestavad sõna *koidikul* tähenduse ja funktsiooni muutust kontekstis, kus sõnaga seotud laiend ei seostu koidiku loodusliku ilmumisajaga. Näites 8 osutatakse sellele, et kaks gümnasisti lõpetavad suvel kui kindlalt piiritletud aastaajal. Viimast on täpsustatud sõnaga *koidikul*, mis siinses kontekstis säilitab algsest tähendusest tulenevat 'varajase alguse' tähendust, kuid konteksti tõttu on semantiliselt kulunud hommiku alguse tähistajalt suve algusjärgu märkijaks.

(8) *Selle aasta suve koidikul* lõpetavad kaks gümnasisti. (koolielu.ee)

Järgmises näites olen sõna *koidikul* laiendi *mängu* määranud TULEMUSE tähenduskategooriasse. Lauses osutatakse, et *Kristo Tohver* andis võistkonnale *Levadia* võiduvõima-

luse. Tegevuse aega tähistab kaassõnafraas *mängu koidikul*. Kuna *koidikul* seostub 'varajase algusajaga', siis viitab see aja fraas *mängu* esimese poole algusajale.

(9) põhiteemaks Meistriliiga läbi aegade parim mäng, vaid mängu peakohtuniku Kristo Tohvri otsus, mis Levadiale *mängu koidikul* võiduvõimaluse andis. (soccernet.ee)

Näitelauses 10 ja 11 on sõna *koidikul* laiendatud mitteajalises tähenduses substantiividega. Näites 10 laiendab seda PROTSESSI tähenduses substantiivifraas *bioloogiliste teaduste kujunemine*, mida saab ümber sõnastada ka distsipliini tekkeperioodiks. Teaduste kujunemine on niisiis seotud perioodiga, milles *koidik* on tõlgendatav oma leksikaalse tähenduse tõttu selle perioodi varase algusaja tähistajaks. Näites 11 on laiendiks RÜHMA tähenduskategooriasse kuuluv *inimkond* ehk kogu inimsugu. Selles lauses on rasside kujunemist ajalisel määratletud fraasiga *inimkonna koidikul*. Ümberöeldult kujunes subjekt, rassid, välja inimkonna evolutsioonilises algusetapis ehk *koidikul*.

(10) *Bioloogiliste teaduste kujunemise koidikul* tekkis vajadus kõigepealt anatoomiliste ja osalt ka füsioloogiliste terminite järele. (vanajahea.ee)

(11) Rassid tekkisid *inimkonna koidikul*, kui inimesed elasid üksteisest mägede, ookeanide ja kõrбетega eraldatult. (miksike.ee)

Mõnevõrra väiksema kasutusega olid TULEMUST (7%), SEISUNDIT (5%), OLEKUT, VALDKONDA (3%) ja KOHTA (2%) väljendavad laiendid. Sealjuures SEISUNDI kategooria moodustas nelja kasutuskorraga sõna *elu* ja KOHA kategooria kahe kasutusega sõna *universum*.

Näiteks lauses 12 kasutatud kaassõnafraasi laiend *mõte* on analüüsitud TULEMUSE kategooriasse. Viidatud lauses osutatakse ajale, mil harunesid arvamused aja ja muutuste kohta. Sündmuse toimumise aega on määratletud kirjelduse kaudu *maailma uuriva mõtte koidikul*, kus kaassõna *koidikul* viitab maailma üle mõtlemise ja selle uurimise varasele algusajale.

(12) Juba *maailma uuriva mõtte koidikul* tekkisid kaks vastandlikku arvamust aja ja muutuste kohta. (horisont.ee)

(13) Vanimad leitud planeedid sündisid *universumi koidikul*. (delfi.ee)

Näites 13 esinev kaassõnafraasi laiend *universum* on määratud tähenduskategooriasse KOHT. Aega väljendab taas kaassõnafraas tervikuna, kus *universum* tähistab kohta/ruumi ja ajalist tähendust kandev *koidikul* tähistab konteksti tõttu abstraherunult varast algusperioodi. Fraasi terviktähendus väljendab seega aega, mil *universum* alles tekkis.

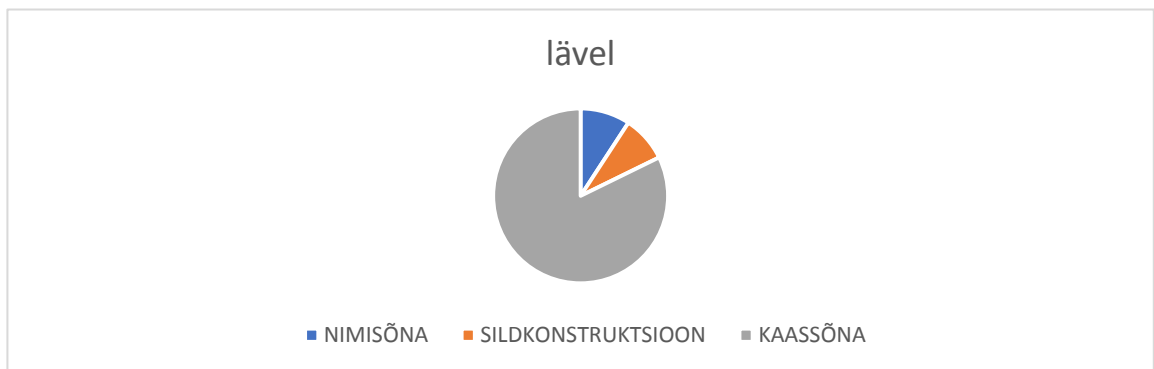
Siinse alapeatüki näitelauseste põhjal saab väita, et kaassõna *koidikul* on läbinud ekstensiooni ja sellega seondvalt ka semantilise kulumise, mille tagajärjel on *koidiku* algsest tähendusest esile tõusnud vaid abstraktset ajasuhet väljendav tähendus. Toimunud on ka kontekstiline laienemine, sest kaassõna *koidikul* võib seonduda selliste tähendustega, mis ei ole seotud ajaga.

3.2. LÄVEL

EKSSi (2009) järgi on sõnal *lävi* kaks konkreetset ja kaks ülekandelist tähendust. Esimese tähendusena on esitatud *lävi* kui 'lävepakk või selle koht ukseavas' (mõttelise joone või vööndina), kattudes mõistega *künnis*. Sarnaselt tähistab *lävi* ülekandelises tähenduses eraldavat piiri, piiriala või künnist. Veel tähistab *lävi* aistingu tekkimiseks vajaliku ärrituse minimaaltugevust. Siinse analüüsi tarbeks kogutud omastava laiendiga adessiivivormis sõna *lävel* esines kahes esimeses tähenduses.

Omastava täiendiga suhtenimisõna *lävel* esines 'eraldava piiri', 'piiriala' või 'künnise' tähenduses ja kaassõna funktsioonis 82% sagedusega, suhestatuna sõna kõikide kasutustega possessiivses konstruktsioonis (vt tabel 1). Otsestes, 'lävepaku või selle koha' tähenduses ja seega nimisõna funktsioonis oli sõna kasutussagedus 9%. Nende kahe piirimaile jääva tähenduse ehk sildkonstruktsiooni kasutussagedus oli samuti 9% (vt joonis 3).

Tuleb aga märkida, et sildkonstruktsiooni sagedust mõjutas 2007. aasta noorte laulu- ja tantsupeo pealkirja „Ilmapuu lävel“ sage kasutus, 34% ehk 17 kasutuskorda, ja kohakategooriaga seondumist pealkirja „Kodu lävel“ esinemine kolmel korral (osakaal 6%).

Joonis 3. Sõna *lävel* nimisõna, sildkonstruktsiooni ja kaassõna funktsioonis suhestatuna kõikide kaassõna fraasi tingimustele vastavate kasutusjuhtudega

Järgnevalt ilmestavad näited 1–3 sõna *lävel* kasutust selle esimeses tähenduses. Esimeses näites on omastavaline täiend *kilemaja*, teises mitmuslik *kodade* ja kolmandas on täiendiks omastavaline fraas *oma kodu*. Kõige selgemalt tuleb 'läve' tähendus välja esimeses näites, milles osutatakse murumätaste hunniku asumisele *kilemaja* ukseavas. Järgnevad sõna *lävel* täiendid on polüseemilised. Täiend *koda* võib märkida nii *maja*, *kodu*, *eesruumi* kui ka *ürgset elamut*, olles sageli kasutusel poetiseerivas stiilis (EKSS 2009). Kuigi mõistesisu on eelnevast laiem, tähistab *koda* siiski ruumi, mille osa on ka lävi. Veel üldisem on mõiste *kodu*, mis võib lisaks elamule märkida ka riiki. Siinses näites subjekt *ringutab oma kodu lävel*, mistõttu saab tegevuspaigaks olla vaid maja.

- (1) Murumätaste hunnik *kilemaja lävel* riivab silma. (postimees.ee)
- (2) Su rahva lapsed räägivad sinust seinte ääres ja *kodade lävel* ning ütlevad isekeskis üksteisele nõnda: "Tulge ometi ja kuulake, milline sõna nüüd tuleb Issandalt!" (palamusekogudus.ee)
- (3) Talveaega minemise hommikul, kella keeramise päeval, ringutangi kell kuus - mis on nüüd seitse - *oma kodu lävel* ning nuusutan tuult ja õhuniiskust. (horsemarket.ee)

Üldisemat tähendust kannab täiend näites 4. Selles viidatakse tormi saabumisele ühise kodu lävele, mille toimumist saab takistada personifitseeritult *101 nimelist päästevesti*. Tegemine on niisiis poliitilise arvamuse avaldusega, milles *meie ühine kodu* tähistab Eesti riiki ja *lävi* selle sissepääsukohta. Osutatud on riigile rahva kodu tähenduses ja analoogiliselt

ka selle läve olemasolule. Kuna tegu on ülekanalise kasutusega, siis ei ole sõna *lävel* enam mõeldav konkreetse, vaid kujutlusliku kohana.

- (4) Võib olla on olukord veelgi hullem kui me ette kujutame ja järgnev torm on *meie ühise kodu lävel*? Ja viimasel minutil/hetkel selgub, et päästmiseks meil on riigis ainult 101 nimelist päästevesti. (syndikaat.ee)

Sõna *lävel* võivad peale hoonele ja riigile viitavate sõnade täiendada ka üldisemad kohanimetused. Nii on viienda näite laiendiga viidatud kahele omavahel vastandatud kohale – elavate tegevusruumile ehk *maisele maailmale* ja surnute ruumile ehk *vaimsele maailmale*. Sõna *lävel* viitab seega omavahel vastandatud maist ehk reaalse paika ja mittemateriaalset ehk vaimset kohta eraldavale piirile.

- (5) Arengu toimumiseks on olemas lahkujate ja tulijate omavaheline koostöö *vaimse ja maise maailmade lävel*. (hot.ee)

Kuuendas näites nimetatakse *läve* asupaigaks *surmatsooni*. See on abstraktne koht, mis väljendab surmaseisundit, mille piirile jõudis subjekt intensiivse sportliku tegevuse tagajärjel. Sarnaselt eelneva näitega on ka seitsmendas lauses viidatud abstraktsele seisundilaadsele kohale *unistused*, mille piiril või *lävel* olemist kunst võimaldab. Samas on fraas *unistuste lävel* tõlgendatav ka ajalisena, sest see viitab ka millal ja ühtlasi, mis seisundis on võimalik *paika* põgeneda. Lause järgi on võimalik *paika* põgeneda unistamise seisundi algusfaasis.

- (6) Tema jaksas *surmatsooni lävel* veel joosta ja hüpatagi. (ekstreem.ee)

- (7) Kunst on justkui maailma peegel, mis ei näita alati tõe truud tegelikkust, vaid annab võimaluse põgeneda paika *unistuste lävel*, et vabaneda monotoonsena näivast argielust. (poogen.ee)

Näitelausetes 5–7 põhjal on *lävi* muutunud reaalse maailma objektist iseenda abstraksiooniks kujutletud kohas, mis sarnaneb *läve* algse tähendusega kaasnenud kohaga, tähistades ukseava osa ja ühtlasi piiri, mille ületamisel kuhugi sisenetakse. Ühtlasi võivad *lävega* seostuda kujuteldavad kohtade nimetused, milles viibimine nõuab teatavat kehalist või vaimset seisundit. See võib olla tingitud *läve* kolmandast tähendusest, mille järgi võib *lävi* tähistada ka näiteks 'valu piiri', milles ühel pool *läve* ei ole keha ärritust koge-

nud või on kogunud talutaval määral ja teisele poole jääb tugevalt kogetav valu. Kui ollakse seisundi piiril, siis ühtlasi ollakse piirilt seisundisse sisenemas või sellest taganemas, st algusfaasis mingi seisundi poole.

Sõna *lävel* kaassõna funktsioonis

Omastava substantiivifraasiga sõna *lävel* laiendas siinses materjalis kokku üheksa eri tähenduskategooriasse analüüsitavat laiendit. Märkendite alusel on sõna *lävel* laiendite sagedamad tähenduskategooriad AEG (28%), TULEMUS (27%), PROTSESS (20%) ja SEISUND (16%). AJA kategooria sagedust mõjutas suuresti raamatu pealkirjas „Eesti! Sa seisad lootusrikka tuleviku lävel, kus sa vabalt ja iseseisvalt oma saatust määrata ja juhtida võid“ nimisõnafraasi *lootusrikka tuleviku* sage esinemine – 14% kõikidest AJA kategooriasse kuuluvatest laienditest. Tabelis 5 on esitatud kaassõna funktsioonis (KS) sõna *lävel* laiendid sagedamate tähenduskategooriate alusel.

Tabel 5. Kaassõna funktsioonis (KS) sõna *lävel* enim esinenud laiendite tähenduskategooriad

KS	AEG	TULEMUS	PROTSESS	SEISUND
473	134	131	98	57
100%	28%	27%	20%	16%

Näitelauses 8–12 esineb sõna *lävel* konstruktsioonis mitte hoone, objekti vm tähenduses nimisõnafraasiga. Kaheksandas näitelauses kuulub sõnaga koos esinev nimisõna *koidik* AJA kategooriasse ja üheksandas näitelauses nimisõna *muutus* TULEMUSE kategooriasse. Nendest esimeses näitelauses on kasutatud varahommikust aega väljendavat sõna *koidik* fraasis *uue koidiku lävel*. Kuna *lävi* kui ukseava osa ei saa füüsiliselt olla osa koidikust, siis on siin relevantne ülekandeline 'eraldava piiri' või 'kännise' tähendus. Piirina eraldab *lävi* eelnevat ajaperioodi ja *koidikut* kui 'uut algust' ja sellest lähtuvat perioodi. Niisiis märgib *uue koidikuga* seostatud kaassõna *lävel* nimetatud perioodi algusjärgus olemist. Tegu on seega reeglipärase kontekstilisest laienemisest põhjustatud semantilise kulumisega, mille tulemusel sõnal *lävi* on küll säilinud piiri tähendus, kuid mis on metafoorilise ülekande tõttu hakanud väljendama ajasuhet.

(8) Täna, mil seisame majanduslikult “*uue koidiku lävel*”, oleksid tulemused võib-olla mõnevõrra optimistlikumad. (epl.ee)

Näitelauses 9 on sõnaga *lävel* konstruktsioonis *suurte muutuste* kogeja *Eesti*. Eelneva näitelausega sarnaselt saavad *suured muutused* toimuda ainult teatud ajavahemikus, mis erineb sellele eelnevast, muutusteta või väheste muutustega ajast. Sõna *lävel* saab niisiis esineda sellises kontekstis vaid ülekandelises tähenduses, tähistades nimisõna fraasiga nimetatud muutuse algust ja samalaadselt eelneva näitelausega ka sellest algava perioodi lähtepunkti.

(9) Öeldakse, et Eesti seisab *suurte muutuste lävel*. (bioneer.ee)

Vähem esines laiendeid tähenduskategooriates OLEK (3%), RÜHM (2%), SÜNDMUS ja MÄÄR (1%). VAHEND esines laiendina vaid üks kord.

Kümnes näitelause pärineb sumomaadluse valdkonnast, milles sõna *lävel* laiend *KK* (jpn *kachi-kochi*) tähendab turniiril rohkem võitude kui kaotuste saavutamist. Selles lauses on tegija Kotoyutaka *KK lävel* ehk sisenemas aega, mida iseloomustab olukord, kus Kotoyutaka on turniiri võitnud rohkemate võitude kui kaotustega ja saavutanud sellega uue auastme. Teisisõnu on subjekt jõudnud vana ja uue olukorra piirile ehk *lävele*, kus ta võib langeda endisesse, ilma *KK*-ta olukorda, või tõusta läve ületamisega endisest paremasse ajajärku, kus ta on läbinud turniiri ja saavutanud sellega parema positsiooni sumomaadluse valdkonnas. *Lävel* märgib niisiis sündmuslikus kontekstis taas ülekandelises tähenduses algusaega.

(10) Kotoyutakal õnnestus peale väikest pusimist kena sukuinage heide Tamaasuka vastu ja on juba *KK lävel*, üks võit veel puudu. (meiebaruto.ee)

Järgmises näitelauses esineb kaassõna *lävel* Postimehe artikli pealkirjas „*Uue koolimosaiigi lävel*“. Koolimosaiigi all on mõeldud kooliastmete ümberkorraldamist ja koolivõrgu optimeerimist. Niisiis, kui ollakse *uue koolimosaiigi lävel*, on ühelt poolt olemas valmidus koolisüsteemi muuta, kuid teisalt on muutused veel mõttelised või kavandamisel – järelikult on koolireform veel algusfaasis ehk *muutuste lävel*.

(11) Kalle Küttis kinnitas oma artiklis „*Uue koolimosaiigi lävel*“ (ML, 03.12.09), et tuleb loota, et uue koolivõrgu kava peab sündima kohalike omavalitsuste kokkulepete tulemusena. (postimees.ee)

Näitelauses 12 laiendab kaassõna OLEKU tähenduskategooriasse analüüsitud nimisõna *paradigma*, mille *lävel* on füüsika. Lauses on öeldud, et füüsika valdkonnas on teatud arusaamad, mille muutumist loodetakse selleks, et füüsikas tekiks uus paradigma. *Lävel* tähistab sarnaselt eelnevate näitelausetega realiseerimata muutuse algust.

(12) Thomas Kuhni õpetuse üle juurdlemine annab alust lootuseks, et füüsika seisab *uue paradigma lävel*. (skeptik.ee)

Eelneva põhjal saab väita, et ajaperioodi tähenduse saavad fraasid tänu nendega reaalses maailmas seostamatule *lävele*. Sõna *lävel* kannab abstraheerunult piiri tähendust, kuid ekstensiooni ja sellest tulenevalt semantilise kulumise tõttu on *lävel* tähenduses toimunud metafooriline ülekanne KOHA valdkonnast AJA valdkonda. Seejärel on toimunud kontekstiline laienemine, mille tõttu seondub kaassõna *lävel* ka AJA valdkonnast erinevate kategooriatega.

3.3. KÜNNISEL

EKSSi (2009) ja Sõnaveebi (2019) järgi on sõnal *künnis* kolm konkreetset ja kaks ülekandelist tähendust. Tänapäevases esimeses tähenduses on *künnis* 'sõidukiirust piirav kõrgend sõiduteel' ja teises 'uksealune lävepakk või selle koht ukseavas'. Geograafilise terminina märgib *künnis* suhteliselt laia laugenõlvalist piklikku kõrgendikku. Ülekandelises tähenduses viitab see alammäärale või mõttelisele piirile, mille ületamisel keegi või miski kusagile pääseb, lisaks ka millegi vahetule lähenemisajale või algusele. Possessiivses konstruktsioonis sõna *künnisel* tähendustest olid siinse uurimuse andmetes esindatud nii 'lävepaku', geograafiatermini, 'mõttelise piiri' ja sedakaudu ka 'alguse' tähendus.

Omastava laiendiga alalütlevas käändes sõna *künnisel* esines viimases kahes tähenduses ja ühtlasi kaassõna funktsioonis 97% sagedusega suhestatuna sõna kõikide kasutusjuhtudega possessiivses konstruktsioonis (vt tabel 1). 'Uksealuse lävepaku' ja geograa-

fiatermini tähenduses ning sellega seondult nimisõna funktsioonis oli kasutussagedus vaid 1%. Mõlemas tähenduses tõlgendatavana, s.t sildkonstruktsioonis, kasutati sõnakaks korda 2% kasutussagedusega (vt joonis 4).

Joonis 4. Sõna *künnisel* nimisõna, sildkonstruktsiooni ja kaassõna funktsioonis suhestatuna kõikide kaassõnafraasi tingimustele vastavate kasutusjuhtudega

Otseses tähenduses nimisõnana tõlgendatavana esines sõna *künnisel* analüüsitava andmestikus nii 'lävepaku' tähenduses kui ka geograafilise terminina. 'Lävepaku' tähenduse kohta leidis possessiivses konstruktsioonis vaid üks näitelause (vt näide 1), kus sõna täiendas substantiivifraas *katkine koda*. Teises näitelause täiendab sõna Julia Alpide jalamil paiknev *Gorizia*, mille *künnisel* hertsogkonna võitlused peeti, ja kolmandas *linn*, mille *künnisel* asuvad *Liivamäed*. Kuna näitelausetes 2 ja 3 kirjeldatud *künnis* paikneb geograafiliselt mägisel või reljeefsel alal, siis on see tähenduselt tõlgendatav kõrgemaks pinnavormiks.

- (1) Kütid kükitavad *katkise koja künnisel*. (hot.ee)
- (2) Cividale del Friulis (siis Forum Iulii) asutati hertsogkond, mis pidevalt võitles välisjõududega *Gorizia künnisel*. (wikipedia.org)
- (3) *Linna künnisel* asuvad *Liivamäed*, mis on Balti jääpaisjärve (kuni 11 000 a. tagasi) rannamoodustisi. (eestigiid.ee)
- (4) 21. sajandi kodukaunistus on heas mõttes kodanikualgatus, mõistmine, et kodu ei lõpe koduukse lävepakul või *koduvärava künnisel*. (iluskodu.ee)

Neljandas näites asub *künnis* aga *koduvärvavas*, mis ei ole künnise tavapärase paiknemiskoht. Siin on *künnise* tähendus laienenud 'ukseava osast' 'väravaava osaks'. Kuna väraval tavaliselt ei ole *künnist*, siis on selle tähendus tõlgendatav ülekandeliselt 'mõttelise piirina', st koduõue ja ülejäänud ala lahutava osana. Lauses on viidatud asjaolule, et *kodu* ei lõpe sealt, kust algab *koduvärvavaga* piirnev ala. Seega on fraas tõlgendatav ka ajalisena, sest see viitab ka mingi ala algusosale, ja sellel paiknedes ka sellesse siseneamise algusfaasile. Kuna aga tegu on endiselt objekti osaga, mille puhul reaalse *künnise* olemasolu ei saa täielikult välistada, siis on *künnisel* kasutatud sildkontekstis, mida saab tõlgendada ekstensiooni teise etapina.

Sõna *künnisel* kaassõna funktsioonid

Sõna *künnisel* laiendas kokku üheksasse tähenduskategooriasse kuuluvaid laiendeid. Enim esinesid laiendid tähenduskategoorias AEG (66%), PROTSESS (54%) ja TULEMUS (10%). Tabelis 6 on esitatud kaassõna funktsioonid (KS) sõna *künnisel* laiendid enim esinenud tähenduskategooriate kaupa.

Tabel 6. Kaassõna funktsioonid (KS) sõna *künnisel* enim esinenud laiendite tähenduskategooriad

KS	AEG	PROTSESS	TULEMUS
341	226	54	35
100%	66%	16%	10%

Näitelauses 5–6 laiendavad sõna *künnisel* AJA ja PROTSESSI tähenduskategooriatesse märgendatud sõnad. Viiendas näitelauses laiendab kaassõna *künnisel* aega väljendav substantiivifraas *uue õppeaasta*. Lauses osutatakse, et sel ajal, kui uus õppeaasta algas, *lõppes remont*. Ajalise konteksti mõjul on *künnise* algne, kohaga seonduv tähendus niisii kadunud ning asendunud sildkonstruktsioonist kaasa tulnud AJA tähendusega.

- (5) *Uue õppeaasta künnisel* lõppes remont Luunja Lasteaia Midrimaa uue rühma ruumides. (luunja.ee)

Näites 6 on subjekt tegusõna puudumisest sõltumata *1000-kroonine aabitsatoetus*, mis plaanitakse anda *koolitee künnisel*. Täiend *koolitee* on polüseemiline sõna ja tähistab siinses kontekstis koolis käimist üldiselt, sest ei ole mõeldav, et aabitsatoetus antaks

kooli kulgeva tee *künnise* peal. Kuna kontekst ei ole tegelikkuses KOHTA väljendav, siis on sõna *künnisel* ülekandelise konteksti tõttu abstraherunud ja oma rolli KOHA tähenduses kaotanud. Semantilisel kulumisel on säilinud künnise kui abstraktse piiri mõiste, mis on KOHA valdkonnast metafoorilise ülekande tulemusel siirdunud AJA valdkonda. Niisiis on viiendas näitelause osutatud *künnisele* kui koolis käima hakkamise algusele, kus selle lähtepunktiks olevast piirist ehk *künnisest* teisele poole jääb ajalõik, mida ise loomustab koolis mitte käimine.

- (6) Nimetaksin vaid paari põgusat võimalust: 1000-kroonine aabitsatoetus *koolitee künnisel*, 500 krooni toetust õppeaasta algul põhikooli õpilasele ning prii koolilõuna ka gümnaasiuminoorele. (sotsdem.ee)

Seitsmendas näitelause laiendavad sõna *künnisel* PROTSESSI tähenduskategooriasse kuuluvad teonimed *koostamine* ja *vastuvõtmine*. Lauses *koostatakse* ja *võetakse vastu põhiseadust*. Nimetatud tegevused saavad toimuda teatud ajavahemikus, millel on nii algus kui ka lõpp. *Künnisel* aga ei ole sündmusliku konteksti tõttu enam mõeldav füüsilise objektina, vaid sellega sarnaneva abstraktsioonina. Kuna *künnisel* on juba piiri tähistav funktsioon, siis lahutab see kaht sündmust, otsustust koostada ja võtta vastu põhiseadus ja samas mitte seda teha. Lauses on aga osutatud piirilt edasi liikumise vajadusele, mistõttu markeeribki kaassõna *künnisel* kahe sündmuse, *koostamise* ja *vastuvõtmise* ajalise tasandi algust.

- (7) Nüüd tõdeme uue põhiseaduse *koostamise* ja *vastuvõtmise künnisel*, et peame sellesse tegema muudatusi just lähtudes muudatustest ELis. (sotsdem.ee)

Vähem esinenud laiendid kuulusid tähenduskategooriatesse SEISUND (4%), OLEK, SÜNDMUS, RÜHM ja MÄÄR (1%).

Näitelausetes 8 ja 9 laiendavad kaassõna funktsioonis sõna *künnisel* MÄÄRA ja VALDKONNA tähenduskategooriasse analüüsitud nimisõnad. Kaheksandas näitelause on kaassõna laiendiks MÄÄRA tähenduskategooriasse kuuluv nimisõna *numbri*. Tegu on pealkirjaga, milles osutatakse, et õigusajakiri *Juridica* avaldab peagi 100. väljaande, milles autor kokkuvõtte teeb. Kui ollakse *numbri künnisel*, siis on *künnis* eelnevate näidetega sarnaselt tõlgendatav kaht olukorda lahutava piirina. Kuna lause on tulevikuviite-

line, siis märgib kaassõna funktsioonis *künnisel* ka teatud määra saavutamise hetke ja sellele järgneva perioodi algust.

(8) Mõistagi on eriline heameel ja sümboolnegi teha sellist kokkuvõtet *Juridica 100. numbri künnisel*. (Juridica.ee)

Üheksandas lauses laiendab *künnist* VALDKONNA tähenduskategooriasse määratud (*moodne*) *kunst*, mille kujunemisjärgus hakati aktifiguure kujutama looduslikul foonil. *Künnisel* on niisiis siingi kasutusel kaassõna funktsioonis, märkides kunsti valdkonnas tekkinud uue voolu algusjärku.

(9) Uus huvi selle teema vastu tekkis *moodsa kunsti künnisel*, mil looduslikul foonil kümblevad aktifiguurid kehastasid kunstnike nagu Cézanne, Gauguin, Degas, Seurat, Matisse jaoks Lääne tsivilisatsioonis kaotsiläinud loomulikkude eluideaali. (kool.ee)

Kaassõna *künnisel* on seega läbinud ekstensiooni, mille käigus üksuse tähendus muutus ja pärast metafoorilist ülekannet hakkas see KOHA valdkonda kuuluva sõnana tähistama ajasuhet. Kuigi kaassõna *künnisel* on valdavalt kasutatud AJA kategooriasse kuuluvate laienditega, saab seda kontekstilise laienemise tõttu kasutada ka ajatähendusest erinevate laienditega.

3.4. Kaassõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* konteksti omavaheline võrdlus

Tabelis 7 olen kõrvutanud kaassõnad *koidikul*, *lävel* ja *künnisel*. Igas kaassõnaga pealkirjastatud tulbas olen sageduse alusel järjestanud seda kaassõna laiendanud substantiivide tüüpilisemad tähenduskategooriad. Tüüpilisuse alammääraks olen seadnud iga kategooria sageduse mediaani aritmeetilise keskmise 4%.

Tabel 7. **Kaassõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* laiendite tähenduskategooriad**

KOIDIKUL (87)	%	LÄVEL (473)	%	KÜNNISEL (341)	%
AEG – 33	38%	AEG – 134	28%	AEG – 226	66%
PROTSESS – 14	16%	TULEMUS – 131	27%	PROTSESS – 54	16%
SEISUND – 14	16%	PROTSESS – 98	20%	TULEMUS – 35	10%
RÜHM – 11	13%	SEISUND – 75	16%	SEISUND – 12	4%
TULEMUS – 6	7%				

Kõige rohkem tähenduskategooriaid jääb määratud alampiiri ja suurima sageduse vahele kaassõnal *koidikul* – viis erinevat tähenduskategooriat, milleks on AEG, PROTSESS, SEISUND, RÜHM ja TULEMUS. Kaassõnale *koidikul* järgneb kaassõna *lävel*, millel on selles vahemikus neli erinevat tähenduskategooriat – AEG, TULEMUS, PROTSESS, SEISUND. Sama palju tähenduskategooriaid on kaassõnal *künnisel*, nagu AEG, PROTSESS, TULEMUS ja SEISUND.

3.4.1. Võrdlus tähenduskategoorias AEG

Kõiki kaassõnu iseloomustab seondumine laienditega, mis kuuluvad tähenduskategooriasse AEG. Kõige tavalisem oli see sõna *künnisel* puhul, kus AJA tähenduskategoorias laiend on esinenud kaassõnaga üle poole *künnisel* kasutusjuhtudest ehk 226 korda 66% sagedusega. Samas tähenduskategoorias laiend esines ka kaassõnadega *koidikul* ja *lävel* võrdluses teiste tähenduskategooriatega kõige sagedamini, kuid nende kategooriate sagedusprotsent jääb alla poole kõikidest kaassõna kasutusjuhtudest – *koidikul* 33 korda ehk 38% ja *lävel* 134 korda 28% sagedusega.

Kaassõna *koidikul* AJA kategooriasse kuuluvatest laienditest 31 ehk 94% viitasid ühiskondlikult olulisele või isegi murrangulisele etapile, nagu *Interneti-ajastu*, *valgustusajastu*, *uusaeg*, *uus eelarveperiood* ja *ärkamisaeg*. Kõige sagedamini nendest esines nimisõna (*inim*)*ajalugu* – seitsmel korral ehk 21%. Kogu kategooriast moodustas 12% õpiku peatüki pealkiri „Euroopa uue aja koidikul“ ja raamatu pealkiri „Kuningamäng ärkamisaja koidikul“. Kaassõnafraase, millega viidataks tagasi üksikisiku või väikese grupi vaatenurgast olulise aja algusele, oli kokku ainult kaks – *pensionipõlve* ja *suve koidikul* (vt pt 3, näide 8).

Kaassõna *lävel* AJA kategooriasse märgendatud laienditest 120 ehk 90% osutasid riiklikult või ühiskondlikult olulistele tähtpäevadele ja arenguetappidele, nagu *aastatuhat*, *uus ajastu*, *arenguetapp*, *sajand*, (*vabariigi*, *betoonsilla*) *sünnipäev*. Sageli kordus selles tähendusrühmas laiendina kinnistunud fraas *uus ajastu* –10 korda ehk 7%-l kõikidest AJA kategooria kasutusjuhtudest. Kui kõrvale jätta raamatu pealkirjas esinenud fraasi *lootusrikka tuleviku* kasutussagedus (vt pt 3.2), siis muudes kombinatsioonides esines

tulevik samuti 10 korral ehk moodustas 7% AJA kategooria laienditest. Kaassõnafraasis üksikisiku või väikese inimrühma vaatenurgast oluliste eluetappide, nagu *täiskasvanu-
ea, adolestsentsi, pensionipõlve, (tundmatu, iseseisva) elu, üleminekuea* algusajale viidati vaid kuus korda ehk 4%-l AJA kategooriasse kuuluvate laiendite kasutusjuhtudest.

Kaassõna *künnisel* AJA kategooriasse märgendatud laiendid osutasid eelnevatele sarnaselt kõige sagedamini, 182 korda ehk 81%-l juhtudest riiklikult või ühiskondlikult olulistele tähtpäevadele ja arenguetappidele, nagu *juubel, aastapäev, aastatuhat, aasta ja sajand*. Isiklikele või mõnele huvigrupile olulistele tähtpäevadele ja eluperioodidele, nagu *eluaasta, kesk-, murde-, täis- ja pensioniiga, oma eelõhtu ning sünnipäev*, viidati 44 korda ehk 19%-l AJA kategooriasse kuuluvate laiendite kasutusjuhtudest.

3.4.2. Võrdlus tähenduskategoorias PROTSESS

Kasutussageduselt järgmised laiendid kuulusid tähenduskategooriasse PROTSESS ja kaassõna *lävel* puhul ka TULEMUS (27%). Vältimaks kategooriate segamist, iseloomustan selles jaotises vaid PROTSESSI kategooriasse kuuluvaid substantiive. Kaassõna *koidikul* puhul esines kategooria PROTSESS 16%-l kaassõna kasutusjuhtudest, kaassõna *lävel* laiendas substantiiv kategoorias PROTSESS 20%-l ja kaassõna *künnisel* laiendas PROTSESSI kategoorias nimisõna 16%-l *künnisel* kasutusjuhtudest.

Kõiki kolme kaassõna ühendas selles tähendusühendas moodustuspõhjaga *sõda* laiendite sage kasutus. Kaassõna *koidikul* laiendas sellist tüüpi laiend kolm korda ehk 21%-l kõikidest PROTSESSI kategooriasse märgendatud laienditest, kaassõna *lävel* 36 korda ehk 37% ja *künnisel* 12 korda ehk 22%-l kasutusjuhtudest.

Kui välja arvata sõna *sõda* üsna sage kasutus, siis eristus selles tähendusühendas enim kaassõna *lävel*, mida kasutati võrdlemisi tihti negatiivse tähendusega kontekstis – 15 korda ehk 15%-l kõikidest PROTSESSI kategooriasse märgendatud laienditest. Kaassõnal *künnisel* oli sellelaadseid laiendeid vaid kolm ehk 6%, kaassõnal *koidikul* aga peale *sõja* teisi negatiivses tähenduses laiendeid ei olnud. Negatiivse tähendusega laienditeks lugesin näiteks sõnad *aeglustumine, allakäik, finantskollaps, hüperinflatsioon, lõhkemine, tsiviilkonflikt, kokkukukkumine* jne.

Ülejäänud laiendid olid aga võrdlemisi sarnased kõikide kaassõnade puhul, osutades riiklike toimingutega kaasnenud protsessidele, nagu *parlamendivalimised, iseseisvuse taastamine, valimised, taasiseseisvumine, seadustamine, tippkohtumine*, mille alguses olemisele kaassõnafaas tervikuna viitas.

3.4.3. Võrdlus tähenduskategoorias TULEMUS

Sageduselt järgmised tähenduskategooriad kordusid *lävel* ja *künnisel* puhul vastupidises järjestuses – *lävel* laiendid tähenduskategoorias PROTSESS 20%-l ja *künnisel* laiendid kategoorias TULEMUS 10%-l kaassõna kasutusjuhtudest. Samas sagedusastmes erines aga kaassõna *koidikul* oma tähenduskategooriaga SEISUND, mis esines 16%-l kõikidest kaassõna *koidikul* kasutusjuhtudest. TULEMUSE tähenduses esines kaassõna *koidikul* vaid 7%-l kaassõna kasutusjuhtudest.

TULEMUSE tähenduskategoorias tuli esile kaks suurt erisust. Esiteks laiendasid kaassõna *künnisel* mängude ja võistluste nimetused, nagu *maailmameistrivõistlused, olümpia, taliolümpiamängud, väljalangemismängud, MM*, kokku 11 korda ehk 31%-l kõikidest kasutusjuhtudest TULEMUSE kategoorias. Samas kaassõnade *koidikul* ja *lävel* laienditest viitas sportlikele sündmustele mõlemal juhul vaid üks nimisõna.

Teine suur kontekstiline erinevus ilmnis kaassõnal *lävel*, mis ka TULEMUSE kategoorias esildub negatiivse sündmuse või selle tulemusel tekkiva seisundi alguse väljendajana. Nii laiendasid kaassõna *lävel* nimisõnad *nälja- ja janusurm, rahvastiku- ja tuumakatastroof, enesetapp, õnnetus, majandusseisak ja -krahh* jne. Kokku oli sellise laiendiga kaassõnafaase TULEMUSE kategoorias 48 ehk 37%. Kaassõnaga *künnisel* oli õnnetust väljendavaid laiendeid vaid kaks – *lahutus* ja *uputus*. Kaassõnaga *koidikul* ei seostunud selles kategoorias ühtki negatiivse tähendusega sõna.

3.4.4. Muud erinevused kaassõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kontekstide vahel

Kui kaassõnade *lävel* ja *künnisel* teised kaks sagedamat tähenduskategooriat olid TULEMUS ja PROTSESS, siis kaassõna *koidikul* puhul on suurema kasutussagedusega olnud laiend tähenduskategoorias SEISUND. Samal sagedusastmel oli ka kaassõna *lävel* laiendi kasutus SEISUNDI kategoorias. Kõige vähem seostus selle kategooriaga kaassõna *künnisel*.

Kaassõna *koidikul* laienditest 14 kuuluvad tähenduskategooriasse SEISUND. Selle kategooria liikmetest viis ehk 36% moodustab abstraktse tähendusega seisund *vabadus*, millest üht esindab raamatu pealkiri „Vabaduse koidikul“. Veel on kordunud sõna *elu* 29%-l kordadest. Ülejäänud kategooria liikmed viitavad ajale, mil Eesti sai riigiks, nt laienditega *taasiseseisvus*, *iseseisvus* ja *riiklus*. Vaid üks laiend, *majandusraskuste*, on seotud riigi kujunemise välise teemaga.

Kaassõnal *lävel* oli laiendite suhtarv tähenduskategoorias SEISUND võrdne sõnaga *koidikul*, kuid sõna *lävel* laiendite varieeruvus selles tähenduskategoorias oli mitmekesisem. Selles kategoorias oli kokku 75 laiendit, millest vaid mõni on seotud riiklusega. 75% kõigist kategooria liikmetest esines negatiivses tähenduses. Negatiivsete tähendusega sõnadest 36% tähistab seisundit *kriis*. Ülejäänud seostuvad kas inimesele või üldisele meeleolule omaste negatiivsete seisunditega, nagu *vanadus*, *väsimus*, *teadmatus*, äkitselt tekkinud negatiivse psüühilise seisundiga, nagu *hüsteerika*, *paanikahoog*, *meeleheid* või abstraktsete seisunditega, nagu *avatus*, *budasus*, *lõpmatus*, *reaalsus* jne.

Kaassõna *künnisel* seostus laienditega SEISUNDI kategoorias kõige vähem, vaid 12 korda ehk 4% kõikidest kaassõna *künnisel* kasutusjuhtudest. Kolmandikul juhtudest seostus see negatiivsele tähendusele viitavate laienditega, nagu *kriis*, *pankrot* ja *raskus*. Ülejäänud juhtudel seostus see abstraktsete seisunditega, nagu *elu* ja *materiaalsus*.

Vaid kaassõna *koidikul* esines RÜHMA kategoorias rohkem kui 4%-l kasutusjuhtudest. Sõna *koidikul* laiendas *inimkond* seitse korda, moodustades 64% kogu kategooriast. Teine suure esinemusega substantiiv oli *tsivilisatsioon*, mis esines kolm korda ehk 27%-l kõikidest kasutusjuhtudest RÜHMA kategoorias. Lisaks laiendas kaassõna *künnisel* nimisõna *inimsugu*.

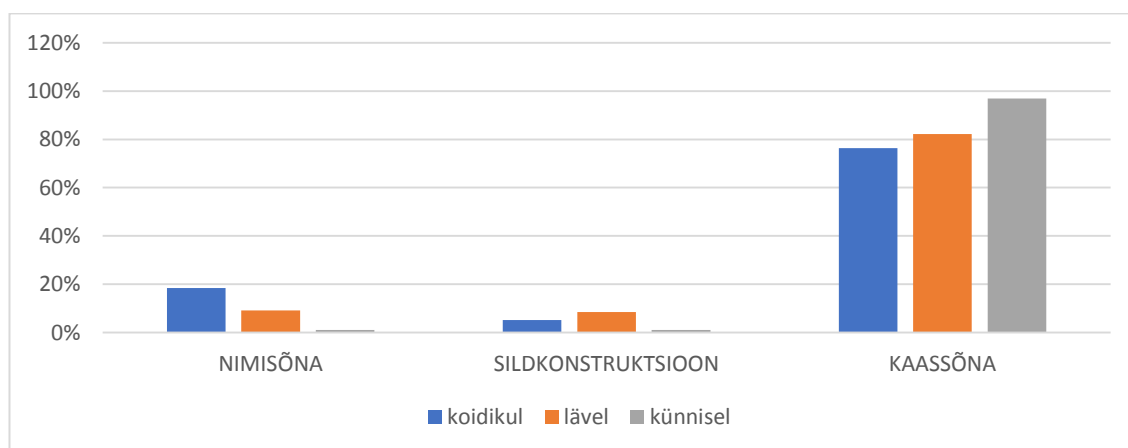
4. Tulemused

4.1. *Koidikul, lävel ja künnisel* nimisõnana, sildkonstruktsioonis ja kaassõnana

Joonise 5 tulpdiagrammil on kujutatud võrdlevalt sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* nimisõna funktsioonis, sildkonstruktsioonis ja kaassõna funktsioonis kasutused. Nimisõnana on kasutatud kõige rohkem sõnavormi *koidikul* – 18%-l suhestatuna sõna *koidikul* kõikide kasutusjuhtudega. Sõnavormi *lävel* on nimisõnana kasutatud poole vähem – 9% sagedusega – ja sõnavormi *künnisel* kasutussagedus samas funktsioonis on vaid 1%.

Sildkonstruktsiooni esines suurima, 9% kasutussagedusega, sõnal *lävel*, millele järgnes *koidikul* 5%-ga. Sildkonstruktsioonis kõige väiksema kasutussagedusega oli sõnavorm *künnisel* 2%-ga.

Kaassõna funktsioonis kasutati sõnavorme *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kõige sagedamini. Sõnavormi *künnisel* on selles funktsioonis kasutatud kõige sagedamini – 97%-l kõikidest omastava laiendiga sõna *künnisel* kasutusjuhtudest. Sellele järgneb *lävel*, mida kasutati kaassõna funktsioonis 82%-l, ja *koidikul* 76%-l kordadest.

Joonis 5. Sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kasutussagedus nimisõnana, sildkonstruktsioonis ja kaassõnana

4.1. Kaassõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kontekstiline varieeruvus

Kaassõnade kasutuskonteksti omavahelisest võrdlusest selgus, et kõige tavalisem oli kasutus seoses AJA kategooriasse kuuluvate laienditega. Kõikide vaatlusaluste kaassõnade puhul oli AJA kategoorias tavaline osutada ühiskondlikult olulise või isegi murrangulise ajajärgu algusele ja riiklikult tähistatavatele tähtpäevadele. Harvem osutatakse nende kaassõnadega mõnele isiklikus elus alanud etapile – see on kaassõnaga *künnisel* tavalisem kui kaassõnadega *lävel* ja *koidikul*.

PROTSESSI kategoorias ilmnes, et kõikide vaatlusaluste kaassõnadega on võrdlemisi tavaline viidata sõja algusperioodile. Kui sõjale viitavad laiendid välja arvata, siis seonduv kaassõna *lävel* kaassõnadest *koidikul* ja *künnisel* sagedamini negatiivses tähenduses kontekstiga, osutades mõne katastroofilise protsessi algusele. Selle kõrval oli kõikide kaassõnade puhul tavapärane moodustada fraase mõne riikliku toiminguga seotud protsessile viitava substantiiviga.

TULEMUSE kategooriaga seonduvalt tulid eriliselt esile kaassõnad *künnisel* ja *lävel*. Esimene neist oli kolmandikul juhtudel kasutusel mõne mängu või võistlusega seotud substantiiviga. *Lävel* aga erines teistest taas negatiivse tähendusega konteksti poolest, viidates kolmandikul juhtudest mõne õnnetuse juhtumise algusele.

Lisaks on omapärane ka see, et kaassõna *koidikul* esines võrdlemisi sageli RÜHMA tähenduskategooriasse kuuluvate laienditega, osutades inimsoo või ühiskonna algusajale. SEISUNDI kategoorias seonduv *koidikul* enamikul juhtudel Eesti riigi algusajaga seostatavate abstraktsete olukordadega. Samas kategoorias esines *lävel* kaassõnafraasis üle poole juhtudest negatiivses tähenduses laienditega.

Kokkuvõte

Oma uurimistöös vaatlesin kolme sõnavormi *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* grammatiseerumist täistähenduslikust substantiivist kaassõnaks. Analüüsi aluseks oli grammatiseerumisteooria, mille järgi on tähendusmuutusel grammatiliste funktsioonide kujunemisel oluline roll. Tähendusmuutuse uurimisel analüüsitakse peamiselt konteksti mõju tähendusele. Selle kõrval toetusin ka kasutuspõhisele teooriale, mis peab grammatiseerumisel mh oluliseks igasuguse keelekasutuse ja üksuste kasutussageduse uurimist.

Analüüsist selgus, et omastava täiendi või laiendiga sõnavormid *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* on olnud üle poole kasutusjuhtudest kaassõna funktsioonis. Neist enim, 97% sagedusega kasutati kaassõna funktsioonis sõna *künnisel*, ja vähim oli selles funktsioonis kasutusel sõna *koidikul* – 76% sagedusega. Sõna *lävel* kasutuse osakaal kaassõnana oli 82%.

Analüüsi põhjal võimaldasid sõnu *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kaassõnadena tõlgendada erinevad kontekstid. Sõna *koidikul* puhul võimaldas kaassõnastumist sildkontekst, kus viidati mõnele tähtpäevale. Sellisel juhul võis sildkonstruktsiooni tõlgendada nii hommikuse aja tähistajana kui ka sündmuse varajase algusjärguna. Kaassõna funktsiooni täitis sõna *koidikul* siis, kui laiend viitas päevast pikemale ajaperioodile. Nii hakkas sõna *koidikul* varahommikuse nähtuse asemel tähistama sündmuse algust ja seejärel ümbertõlgendamise ja metafoorilise tähendusülekande toimet ajalast algusfaasi. Et sõna *koidikul* mõistesisu tähendusülekande tõttu üldistus, hakkas see seonduma ka mitteaajalist tähendust väljendavate laienditega.

Sõna *lävel* sai mitmeti tõlgendatava tähenduse seoses laienditega, mis viitavad mõnele olukorrale või kujutletud, sageli mingit seisundit nõudvale kohale. Osutatud paigas oli *lävi* piiri tähistaja, mille ületamisel kuhugi / mingisse seisundisse sisenetakse. Konteks-

tist tuleneva ümbertõlgendamise tõttu toimus sõnal *lävel* metafooriline tähendusülekanne valdkonnast KOHT > AEG, mille tulemusel *lävel* hakkas väljendama abstraktset ajasuhet. Seega, kui kaassõna *lävel* tähistas seisundi või olukorra piiri, läve, siis *lävel* seisja on ühtlasi piirilt uude seisundisse sisenemise algusfaasis.

Sõna *künnisel* võimaldas kaassõnaks tõlgendada kontekst, milles *künnis* esines 'mõttelise piiri', kaht (subjektiivselt) erinevat ruumi lahutava tähisena. Piiri tähendus kandus sõna *künnisel* semantilisel kulumisel edasi ka teistesse kontekstidesse, mistõttu sõna *künnisel* hakkas metafoorilise tähendusülekanne mõjul KOHT > AEG väljendama koha, selles paikneva piiri tähenduse asemel ajalist piiri. Et *künnis* viitab 'mõttelisele piirile', siis seistes piiril ollakse ühtlasi teisele poole piiri sisenemise algusfaasis.

Kasutuskontekstide varieeruvuse analüüsist selgus, et kaassõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kasutuses on nii sarnasusi kui ka erinevusi. Ühine oli see, et kõik kaassõnad esinesid ühiskondlikult oluliste etappide ja tähtpäevade algusfaasi tähistajatena AJA kategoorias. Kõige rohkem seostus ajale viitavate laienditega kaassõna *künnisel*. Selle kategooria erinevustest aga ilmnis, et kaassõna *künnisel* puhul viidati isiklikust vaatenurgast tähtsa eluetapi algusele sagedamini kui kaassõnadega *koidikul* ja *lävel*.

Kuigi kaassõnad *lävel* ja *künnisel* on mõlemad algselt kasutusel 'lävepaku' tähenduses, seondus *lävel* siiski mõnevõrra teistsuguste laienditega kui *künnisel*. Ilmnis kaassõna *lävel* seostumine negatiivses tähenduses laienditega. Lisaks võisid sõnaga *lävel* seotud laiendid viidata üldisemalt mõnele abstraktsele seisundile. Seisundile viitav tähendusvarjund võib tuleneda *läve* uuemast, ärrituse minimaaltugevuse tähendusest.

Lisaks eristus *künnisel* ka TULEMUSE kategoorias, esinedes kaassõnadest *koidikul* ja *lävel* sagedamini spordiga seotud laienditega. Kaassõna *koidikul* aga seostus AJA, SEISUNDI ja RÜHMA kategooriates peamiselt riikluse ja ühiskonna arenguga seotud kontekstidega. Kaassõna *koidikul* esinemine nimetatud kontekstides võib olla põhjustatud selle sõna metafoorilisest 'valguseandja' tähendusest.

Kuigi sõnade *koidikul*, *lävel* ja *künnisel* kasutus kaassõnana oli vaadeldud materjalis suurema kasutussagedusega kui nimisõna funktsioonis või sildkonstruktsioonis, on nen-

de lähtetähendus siiski piisavalt läbipaistev, et pidada kõiki neid sekundaarseteks adpositsioonideks.

Kirjandus

Bybee, Joan L. 2007. Mechanisms of change in grammaticization: the role of frequency. – Frequency of Use and the Organization of Language. Oxford: Oxford University Press.

Bybee, Joan L. 2010. Language, Usage and Cognition. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Bybee, Joan L., Clay Beckner 2010. Usage-based Theory. – Handbook Linguistic Analysis. Eds. Heike Narrog and Bernd Heine. Oxford: Oxford University Press, 827–855.

EKG I 1995 = Erelt, Mati, Reek Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Peatoim Mati Erelt, toim Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. lk 33–38; <http://hdl.handle.net/10062/29448>. Vaadatud 31.05.2019.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI. (Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu 2., täiendatud ja parandatud trükk.) Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks ja Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://www.eki.ee/dict/ekss/>. Vaadatud 31.05.2019.

Habicht, Külli, Pille Penjam 2007. Kaassõna keeleuurija ja -kasutaja käsituses. – Emakeele Seltsi aastaraamat 52 (2006), 51–68.

Heine jt = Heine, Bernd, Ulrike Claudi, Friederike Hünnermeyer 1991. Grammaticalization: A Conceptual Framework. Chicago, London: University of Chicago Press; http://www.prof-bernd-heine.de/books/Heine_etal_1991_Grammaticalization.pdf.

Vaadatud 31.05.2019.

Heine, Bernd, Heiko Narrog 2010. Grammaticalization and Linguistic Analysis. – The Oxford Handbook of Linguistic Analysis. Eds. Bernd Heine and Heiko Narrog. Oxford: Oxford University Press, 401–423.

Heine, Bernd, Tania Kuteva 2002. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

Heine, Bernd, Tania Kuteva 2007. The Genesis of Grammar: a Reconstruction. New York: Oxford University Press.

Hopper, Paul J., Elizabeth Closs Traugott 2003 [1993]. Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

Jaakola, Minna 1997. Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. – Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli 12. Toim. Tapani Lehtinen, Lea Laitinen. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 121–156.

Jürine, Anni 2016. Tähenmusmuutuse roll grammatika tekkimise protsessis. – Oma Keel 2, 17–22.

Jürine, Anni, Külli Habicht 2013. Kaassõnade tsükliline areng. – Keel ja Kirjandus 10, 736–750.

Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. Toim. Ilona Tragel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kasik, Reet 2015. Sõnamoodustus. Toim. Katrin Kern. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Langemets, Margit 2010. Nimisõna süstemaatiline polüseemia eesti keeles ja selle esitus Eesti keelevaras. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Lehmann, Christian 1985. Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change. – *Lingua e Stile* 20, 303–318; https://www.academia.edu/6220745/Grammaticalization_synchronic_variation_and_diachronic_change. Vaadatud 31.05.2019.

Lehmann, Christian 2000. Noun. – Morphologie: ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung. Bd. 1. Morphology: an international handbook

on inflection and word-formation. Vol 1. Hrsg. Geert Booij. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 732–757; <https://www.christianlehmann.eu/publ/noun.pdf>. Vaadatud 31.05.2019.

Veismann, Ann, Mati Ereht 2017. Kaassõnafraas.– Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereht ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 446–462.

Korpused

Künnisel. Sõnaveeb 2019. <https://sonaveeb.ee/>. Vaadatud 31.05.2019.

Sketch Engine. (<http://www.sketchengine.co.uk/>). Vaadatud 31.05.2019.

The Estonian Web Corpus (etTenTen).
<https://app.sketchengine.eu/#corpus?tab=basic&cat=all&sketches=0&lang=&lang2=&q uery=&showOld=0&q=undefined>. Vaadatud 31.05.2019.

The development and usage of adpositions denoting the primary phase of time. Summary

In this research, I studied the grammaticalization of the three word forms *koidikul*, *lävel* ja *künnisel*. The analysis is based on grammaticalization theory, according to which meaning change plays an important role in the formation of grammatical functions. When examining the meaning change, the effect of the context is mainly analyzed. In addition to this, I also relied on the usage based theory, which considers the language usage and the frequency of usage to be important.

The research revealed that word forms *koidikul*, *lävel* and *künnisel* with an acquiring complement or attribute have composed most of the cases in the function of adposition. In 97% of the phrases similar to adpositional phrases, the word *künnisel* was used in the function of adposition, while the least frequently used one in this function was the word *koidikul* - 76%. The usage rate of *lävel* was 82% of the phrases similar to adpositional phrases.

Based on the analysis, different contexts of *koidikul*, *lävel* and *künnisel* allowed to interpret them as adpositions. In case of the word *koidikul*, being interpreted as an adposition was enabled by a bridging context where reference was made to a holiday. In this case, *koidikul* could be interpreted as both the time in the initial part of the day and the early stage of the event. The word *koidikul* functioned as an adposition in a context where the complement referred to a longer period. Thus, instead of the phenomenon occurring early in the morning, the word began to mark the beginning of the event and then, through reinterpretation and metaphorical meaning transfer from TIME> the temporal beginning phase. Since the word *koidikul* had generalized due to semantic bleaching, it also began to bind to non-temporal complements.

The word *lävel* acquired a different meaning in relation to complements that refer to a situation or an imaginary place, often demanding some type of a state-of-mind. At the denoted place, *künnisel* was the marker of the line over which somewhere/ to certain state is entered. Due to contextual reinterpretation, the word *künnisel* was via metaphorical transfer used to express the domain of PLACE as the concept of TIME, which resulted

in that *lävel* came to express the abstract time relation. Thus, when the word *lävel* marked the state or the boundary of a situation, the threshold, then the one standing on it also stands at the border of the new state / beginning of the entry.

What made possible to interpret the word *künnisel* as an adposition was the context in which the threshold was “notional boundary”, separating two (subjectively) different spaces. The meaning of boundary transferred to other contexts due to semantic bleaching of the word *künnisel*, enabling the metaphorical transfer from a concept of PLACE to a concept of TIME and its boundary. Because the threshold refers to a "notional boundary," the one standing on the border is also on the side of the entry phase.

Although the use of words *koidikul*, *lävel*, and *künnisel* in function of adposition was at a higher frequency than one in the function of a noun or a bridging structure, their source expression is still sufficiently transparent to be analyzed as secondary adpositions.

The analysis of the variability of usage contexts showed that the words *koidikul*, *lävel* and *künnisel* have similarities and differences in their application. The shared features included the complements referring to nationally or socially important early stages of some events. However, the differences in this category revealed that the word *künnisel* denoted the beginning of some important life stage more frequently than the other two adpositions. The word *künnisel*, the frequent occurrences associated with complements in the meaning category of TIME may result from the archaic nature of that word.

In the comparison of contexts the word *lävel* particularly stood out as it was mostly associated with negative expressions. These could denote some negative processes, a tragic outcome, negative mental states, or, in some cases, a sudden bad condition. The word *lävel* might have been associated with negative contexts because of its third meaning, according to which the threshold denotes the intensity of irritation which one can experience to a certain degree.

In some categories the words *koidikul* and *künnisel* also showed some differences regarding the meaning of complements. In the semantic category of RESULTS, the adposition *künnisel* was used with sports-related complements, referring to competitions and

games. The adposition *koidikul*, however, stood out in the categories of TIME, STATE and GROUP, where its complements were mainly related to national and social development contexts. The occurrence of *koidikul* in these contexts may be due to the metaphorical meaning of the word “light transmitter”.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sille Midt,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Algusfaasi väljendavate kaassõnade kujunemine ja kasutus“, mille juhendaja on Külli Habicht, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sille Midt

31.05.2019